

Lunds Universitet
Sociologiska institutionen

Postmodern teori och immanenstänkande

Författare: Per Andersson

Uppsats Soc 446, 41-80 p

Vårterminen och höstterminen 2004

Handledare: Staffan Lindberg

Innehållsförteckning

1. Inledning, syfte och frågeställning	
1.1 Inledning	1
1.2 Syfte	1
1.3 Frågeställning	1
2. Postmodernism – En kort historik	
2.1. Modernitet	1
2.2. Postmodernism	6
3. Postmoderna teoretiker	
3.1. Lyotard och det postmoderna tillståndet	12
3.2. Baudrillard och simulacras företräde	16
3.3 Foucaults diskurs och utsaga	19
3.4 Foucaults makt och krafter	22
4. Postmodern teori – några teman	
4.1. Representationens upplösning	25
4.2. Singularitet och skillnad	28
4.3. Simulacra	31
5. Immanenstänkandets inflytande	
5.1. Postmodernism och immanens	35
5.2. Postmodern teori – en kritik	41
5.3. Queerteori och immanenstänkande	43
6. Sammanfattning	47
7. Litteraturförteckning	49

1 Inledning, syfte och frågeställning

1.1. Inledning

Postmodernismen har existerat i cirka 30 år och varit på den sociologiska agendan i drygt 20 år. Den har fått utstå omfattande kritik, men har också lockat många. Ofta framstår den postmoderna teorin som irrationalistisk och enbart kritisk, men om man utför en närmare granskning finner man en systematisk teori med positiva ansatser. Denna sida lyfts dock sällan fram, men har under de senaste 10 åren fått allt större fotfäste inom samhällsvetenskaperna, ibland under beteckningen postmodern teori, men minst lika ofta har den kallats vid andra namn. Att finna rötterna till den postmoderna teorin och se hur denna systematiska teori växer fram är därför viktigt för att förstå den samtida utvecklingen inom sociologisk teori.

1.2. Syfte

Syftet med uppsatsen är att försöka frilägga de gemensamma nämnarna i den postmoderna teorin och på så vis kunna betrakta den som en rörelse med enhetlig grund och positiva förtecken. Dessutom har syftet varit att visa hur den postmoderna teorin är kopplad till ett immanenstänkande.

1.3. Frågeställning

Finns det en stark gemensam teoretisk grund i den postmoderna teorin och hur ser den i sådana fall ut?

2. Postmodernism – en kort historik

2.1. Modernitet

Modernitet är ett väl använt begrepp inom både samhällsvetenskap och humaniora och det kan ibland vara lätt att ta dess innebörd för givet. Men som fallet är med de flesta epokindelningar är det svårt att ge ett entydigt svar på frågan vad modernitet är. I

diskussionen kring huruvida samhället är postmodernt eller inte blir detta helt avgörande, hur kan man över huvud taget diskutera ett tillstånd efter någonting som man inte kan avgränsa väl? Även om det är svårt att stämma av en viss tidpunkt för modernitetens födelse kan man dock se vissa generella tendenser som kan tänkas utgöra den epok som det moderna anses utgöra.

En av de vanligaste missuppfattningarna när man diskuterar modernitet kontra postmodernitet är att moderniteten utmålas som ett tillstånd av stabilitet från vilket det postmoderna skiljer sig genom att kännetecknas av instabilitet. Vid en ytlig granskning av vissa moderna fenomen kan det kanske tyckas så, men vid en noggrannare granskning av modernitetens fundament tonar en annan bild fram. Det som i själva verket är grunden till modernitet är en fundamental känsla av *instabilitet*, en aning om att världen är kontingent eller som Robert Musils Ulrich uttrycker det, ”det kunde förmodligen också vara på ett annat sätt”.¹ Bo Isenberg skriver i sin essä *Modernitet som Kontingenskultur*:

Från *misstanken* att tillvaron inte nödvändigtvis måste vara så som den var, utan att den kanske endast utgjorde en möjlighet bland alla andra, och det tillfälliga, via *antagandet* om alla absoluta instansers försvinnanden (Kosmos, Gud), till *erfarenheten* av livets fundamentala bottenlöshet och följaktligen behovet av människans självhävdelse i en värld av radikal orienteringslöshet.²

Modernitet bör därför ses som en kris och även om postmoderniteten innebär detsamma i form av en epistemologisk kris så är det moderna problemet än djupare då det utgör en ontologisk kris. Var ska man då positionera denna kris begynnelse? Förslagen är många och i linje med Isenberg skulle nog flertalet välja brottet med den katolska kyrkans hegemoni i och med reformationen som en lämplig utgångspunkt. Reformationen innebar mycket riktigt ett viktigt brott, framförallt mellan den allians som kyrka och stat, religion och politik hade utgjort. I och med reformationen bröts banden till det traditionella tänkandet, den enhet som hade varit av Gud given. Dels så kan man se en genuint politisk kultur utvecklas ur detta, en politik skiljd från teologin, men man kan också se ett brott i tänkandet härstammande från reformationen, ett brott som innebär att människan hamnar i fokus vilket skulle komma att bli avgörande för filosofin framöver.

Naturligtvis finns det en mängd olika faktorer som spelar in i modernitetens födelse t ex renässansen, upptäcktsresorna mm, men de leder alla till den fundamentala

¹ Musil, Robert ”Mannen utan egenskaper”, citerad i Heidegren, Carl-Göran *Preussiska anarkister* Symposium, Stehag, 1997, s 16

² Isenberg, Bo *Modernitet som kontingenskultur* Res publica nr 32-33, Symposium, Stehag, 1996, s 154

känslan av kontingens som blir framträdande inom det moderna. Men det ”ontologiska undantagstillstånd”³ som moderniteten utlöser innebär inte enbart en kris i negativ bemärkelse. Även möjligheten att forma sig själv och sin egen framtid uppstår. Hardt och Negri ser i sin bok *Imperiet* moderniteten som ”en kris som föds ur den oavbrutna konflikten mellan de immanenta, konstruktiva, kreativa krafterna och den transcendent kraft som syftar till att återställa ordningen”.⁴ Människor inser att om världen skulle kunna se ut på en mängd olika sätt så bör de handla så att den ser ut på ett sätt som är i enhet med deras önskningar. Naturvetenskapen får ett stort uppsving under denna period och man bestämmer sig för att inte bara ta naturen för given utan även för att behärska den. Ett tydligt tecken på detta är den utveckling av begreppet *techne*, teknik, som Martin Heidegger skisserar i sin essä *Teknikens väsen*.⁵ Teknikens begrepp ligger, enligt Heidegger, under antiken närmast konsten, det är ett avbildande, eller kanske mer precist, ett frambringande av naturens förlopp. Att utöva teknik är att finna vad som ligger latent i naturen och uppdaga det. Tanken på en absolut sanning förborgad i naturen är här grundläggande. I och med naturvetenskapens frammarsch och människans förflyttning till världens centrum hamnar den uppdagande aspekten i skymundan och frågan blir inte längre hur vi kan ta del i den sanning som naturen utgör utan snarare hur vi kan använda den för våra syften. Tekniken lämnar helt konstens sfär och blir istället till ett verktyg för människans skull. Denna syn på teknik kommer senare att bli helt avgörande för en av de viktigaste materiella aspekterna av moderniteten, den industriella revolutionen. Här kan man verkligen se ett exempel på den orientering från naturen till människan som moderniteten innebär. Den industriella revolutionen innebär att den av människan skapade maskinen nu kan ställas i centrum och att kopplingen mellan människa och natur, som för hantverkaren var av traditionen given, för fabriksarbetaren helt upplöses.⁶ Människan förmår inte bara att bemästra den rådande naturen, den förmår även att skapa en ny på sina egna villkor.

Kampen mellan kreativa och ordnande krafter är, som Hardt och Negri skriver, en oavbruten process och inom tankens område balanserar vetandet hela tiden på gränsen till total relativism. Eftersom världen alltid skulle kunna vara på ett annat sätt riskerar system hela tiden att raseras. Ett bra exempel på detta är striden mellan rationalister och empirister under sexton- och sjutton-hundratalet. Sett ur ett vetenskapsteoretiskt perspektiv är denna strid en

³ Som Ernst Jünger och kretsen kring honom i Weimarrepubliken skulle komma att kalla modernitetens kris

⁴ Hardt, Michael och Negri, Antonio *Imperiet* Glänta produktion och Vertigo förlag, Göteborg/Stockholm, 2003, s76

⁵ Heidegger, Martin *Teknikens väsen* Rabén & Sjögren, Stockholm, 1974

⁶ Marx beskriver denna utveckling på ett alldeles utmärkt sätt. Se t ex Marx, Karl *Kapitalet* Arkiv förlag, Lund, 1997, s 363ff

enda lång väg mot relativismen. Man försöker bygga upp teorier som ska kunna redogöra för vad människan kan veta, men de visar sig hela tiden innehålla punkter som inte håller för noggrann granskning. Slutligen hamnar man hos David Hume, för vilken inte ens kausaliteten är en självklarhet. Immanuel Kant presenterar den naturliga lösningen, att separera föreställningen och det föreställda och erbjuder på ett vis en syntes mellan rationalister och empirister med sitt syntetiska a priori, men skadan är redan skedd. Kants filosofi erbjuder visserligen en möjlighet att ta sig förbi relativismen, men samtidigt kan man se den som ett nederlag. Den egentliga världen, tinget i sig, kommer för alltid att vara utom räckhåll och sanningen om världen likaså. Allt vi har att ty oss till är våra egna föreställningar om världen. Som Isenberg skriver har man gått från *misstanken* till *antagandet* om världens bottenlöshet. Hur yttrar sig då *erfarenheten* av denna bottenlöshet? Man kan se två aspekter av den, en positiv och en negativ, som till vis del är sammanlänkade. Den positiva aspekten har jag delvis berört ovan, den industriella revolutionen tillhör denna aspekt. Man bejakade friheten i denna nya ordning. När saker inte längre var bestämda av traditionen fanns det plats för nya herrar och politiska såväl som teologiska och filosofiska system slogs om makten och även om ett visst system för tillfället hade övertaget så fanns möjligheten allt jämt kvar att förändra det varande. Det skulle trots allt kunna vara på ett annat sätt. Detta skapar dock en stor politisk instabilitet och om moderniteten kan sägas kännetecknas av en ontologisk kris så bör man samtidigt tillägga att till den även hör en politisk och social kris. För de som sitter i maktpositioner gäller det att bringa ordning i denna oreda och på så vis upprätta en ny stabilitet. Disciplineringen, som Foucault uttrycker det, tar vid. Isenberg skriver att ”Faran, den som måste avvärjas för att samhället skall kunna försvaras och den sociala stabiliteten säkerställas – det sociala utgör problem och lösning på en och samma gång -, denna fara utgörs nu av individen.”⁷ Den tankens revolution som utlöses när fokus förflyttas från traditionen till individen, kanske främst manifesterat i Descartes berömda sats ”Cogito ergo sum” (jag tänker, alltså är jag), blir disciplineringens största problem. Ett tänkande jag, detta måste stävjas! Här kan man ana den negativa aspekten av bottenlöshetens erfarenhet. Kontingensen innebär inte bara att man har möjligheten att skapa någonting nytt, den innebär också att man riskerar att hamna i ett fullständigt kaos. Människor bör inte bara tänka, de måste lära sig att tänka på rätt sätt. Man kan i detta se det janusansikte som upplysningen utgör. Sett från en positiv aspekt så handlar upplysningen om att bilda folket, de ska göra sig fri från traditionens och okunskapens bojor och på så vis utvecklas som människor. De ska

⁷ Isenberg 1996, s 171

lära sig att bemästra sin egen position såsom fria människor. Samtidigt så handlar det om ett specifikt tänkande som de bör anamma, det finns en mängd regler för vad som är en upplyst människa. Där renässansen strävade efter att återupprätta ett antikt ideal strävar snarare upplysningen efter att skapa en ny sorts människa och det gällde att uppfinna nya universella konstanter till vilka man kunde knyta utvecklingen. Det är detta Hardt och Negri syftar på när de skriver om transcendent och ordnande krafter. En av de viktigaste universella konstanterna är begreppet människa och detta kan sägas löpa genom hela moderniteten. Upptäckts- och erövrings- resorna hade gett perspektiv på den egna kulturen. Man insåg att den var långtifrån den enda, men naturligtvis den bästa. Möten med andra kulturer var dock ingenting nytt, i Europa hade man sedan långt tillbaka haft kontakt med såväl Asien som Afrika, men problematiken var nu en annan. Tidigare hade man enkelt kunnat skilja på kristna och hedningar, men i och med Gud och traditionens sviktande inflytande låg fältet öppet för kulturrelativism. Det var därför viktigt att upprätta kategorin ”människa” och väl definiera den så att om man inte var de enda människorna så i alla fall de som var mest mänskliga. Ett annat viktig transcendent begrepp är ”sanning”. Sanning var naturligtvis även under den förmoderna tiden någonting av vikt, men sanningen fanns då i Gud och traditionen vilket skulle komma att förändras under den moderna eran. När man nu saknade en högsta legitimerande instans blev man tvungen att uppfinna en och detta kom att bli sanningen i sig. Där man tidigare hade sett förlopp orsakade av Gud såg man nu naturlagar, orubbliga och mäktiga. Vetenskapen blev till ett stort maskineri vars syfte var att avtäcka dessa sanningar och på så vis upprätta en ny grund för vetandet, en grund tillräckligt stabil för att stävja känslan av kontingens. Denna utveckling skedde inte enbart inom naturvetenskaperna, utan även inom den politiska vetenskapen, juridiken, ekonomin och de andra gryende samhällsvetenskaperna, kort sagt inom alla samhällsrelaterade områden. Överallt försökte man avtäcka lagar och man kan se skiftningen som ett steg från en etisk (och därmed kontingent) syn till ett vetenskapligt förhållningssätt till världen. Kulturen är dock kanske det område där den negativa aspekten av grundlöshetens erfarenhet är allra tydligast. Den konstnärliga modernismen strävar visserligen framåt, men samtidigt kännetecknas den av en ständig känsla av upplösning vilket kan sägas nå sin höjdpunkt i dadaismens fullständiga förkastande av allting. Inom fin-de-siècle kulturen i slutet av artonhundratalet är känslan av undergång framträdande. Man står på gränsen till någonting, men detta någonting är inte en ljusnande framtid utan snarare ett hotande mörker. Denna erfarenhet av grundlöshet radikaliseras

kraftigt efter första världskriget och under mellankrigstiden. Om den ”avförtrollning”⁸ av världen som Weber beskriver hade varit en någorlunda smygande process så blev den nu, för de unga män som hade upplevt skyttegravskrigen, till ett slag i ansiktet. Det av Mussolini myntade begreppet ”Trincerocrazia”, skyttegravsaristokratin⁹, kan tänkas vara talande för andan under mellankrigstiden. De soldater som, uppställda i klassiska stridsformationer, hade sett sina vänner duka under för kulsprutornas eldgivning kunde knappast tänkas ifrågasätta huruvida moderniteten hade segrat över traditionen. Samtidigt så ledde denna nyvunna illusionslöshet tillbaka till ett än större bejakande av traditionella värderingar såsom nation, blod o s v, vilket kristalliseras inom nazismen under andra världskriget. Moderniteten är, som Hardt och Negri skriver, alltid en kamp mellan frigörande och ordnande krafter.

Om man ska försöka sammanfatta moderniteten så är kontingens naturligtvis ett bra begrepp att använda, men man bör även beakta de transcendent krafterna som är i spel. För även om moderniteten kännetecknas av kris och en känsla av bottenlöshet så är det med skräckblandad förtjusning man möter denna känsla. Samtidigt som man mottar den nyvunna friheten räds man över den utelämnade position man nu befinner sig i. Man söker därför applicera en förmodern modell, den transcendent, på ett tillstånd som kan betecknas som avsaknad av transcendens. Carl Schmitt skriver att ”Alla betydelsefulla begrepp hos den moderna statsteorin är väsentligen sekulariserade teologiska begrepp”¹⁰ och i detta ligger en viktig poäng, den att även om moderniteten är ett nytt historiskt tillstånd så är den inte avskuren från historien och att det finns en tradition av transcendent tänkande som löper genom hela moderniteten.

2.2 Postmodernism

Det postmodernas begynnelse är liksom moderniteten svårt att fastslå. Många hävdar att vi i själva verket fortfarande befinner oss i en modern tidsålder och att det vi kallar postmodernitet i själva verket är en radikaliserad av den moderna problematiken (t ex Anthony Giddens) och att det moderna är ett oavslutat projekt (Jürgen Habermas). Konflikten mellan postmodernister och modernister är kanske inte fullt så komplicerad som det kan tyckas. Att vi, trots att man anser att vi lever i ett postmodernt samhälle, fortfarande brottas

⁸ ”Entzauberung” Andersen, Heine och Kaspersen, Lars Bo *Klassisk och modern samhällsteori* Studentlitteratur, Lund, 1999, s101

⁹ Mussolini, Benito “Trenchocracy” från antologin *Fascism: a reader* red Roger Griffin, Oxford University Press, Oxford, 1995, s28f

¹⁰ Schmitt, Carl *Political Theology* MIT Press, Cambridge (Massachusetts), 1985, s 36

med en till viss del modern problematik tycks även postmodernisterna vara överens om och det finns egentligen ingen motsättning mellan att anamma en sådan syn och att kalla sig postmodernist. Att samhället ser annorlunda ut nu än det gjorde för 50 eller 100 år sedan är inte heller det en stridsfråga postmodernister och modernister emellan. Det finns gott om exempel på att man kan anse att samhällsteorin behöver kompletteras för att kunna bearbeta denna förändring utan att nödvändigtvis behöva kalla sig postmodernist. Vad som skiljer postmodernisterna från moderna tänkare är snarare ett nytt angreppssätt och en teoribildning som ser en viss aspekt av moderniteten som framträdande och anser att banden till denna strömning är avklippta inom det postmoderna. Vad detta angreppssätt och denna teoribildning består i, ska förhoppningsvis bli klarare nedan.

Innan vi företar oss denna resa genom postmodernismens historia bör man klargöra en sak, nämligen skillnaden mellan postmodernism och postmodernitet. Postmodernism som begrepp är närmast besläktat med modernism och är alltså ursprungligen en kulturell term, medan postmodernitet liksom modernitet är termer som beskriver ett samhällstillstånd. Detta kan tyckas märkligt, att en i grunden estetisk term kan beteckna en teoribildning inom samhällsvetenskap, men man bör då hålla i minnet vad Perry Anderson skriver, att ”begreppet ‘modernism’ egentligen inte började användas allmänt i engelska förrän i mitten av 1900-talet”.¹¹ Postmodernism är således en respons på begreppet modernism och denna respons antyder en hög grad av självmedvetenhet hos postmodernisterna. Man ville definiera sin egen position gentemot sin samtid och till stor del har denna självmedvetenhet varit avgörande för utvecklingen av postmoderniteten. Medan den moderna samhällsutvecklingen är långt gången innan den definieras som ”modern”, dyker begreppet ”postmodernism” upp före, och utvecklas parallellt med, det man vanligtvis kallar det postmoderna samhället. Teoribildning och samhällsutveckling har så att säga gått hand i hand. Därför är det viktigt att samtidigt som man tecknar postmodernitetens historia även teckna postmodernismens historia, hur begreppet har använts och hur det har modifierats. Även om begreppet postmodernism kommer från den estetiska sfären har det haft stort genomslag inom både samhälls- och human- vetenskaperna. Steget där emellan är dock inte så stort som man kan tro. Flera av de postmoderna esteterna hämtade sin inspiration från just dessa vetenskaper och tidiga postmodernister såsom Susan Sontag och Ihab Hassan ligger i gränslandet mellan konst och vetenskap.

¹¹ Anderson, Perry *Postmodernitetens ursprung* Daidalos, Göteborg, 1999, s 9

Enligt Perry Anderson myntade begreppet postmodernism under 30-talet av Federico de Onis för att beskriva en litterär strömning som stod i kontrast till modernismen och strax efter använde Arnold Toynbee begreppet för att beteckna det nuvarande samhällstillsåndet.¹² Även om de båda var föregångare till postmodernismen blev deras respektive bruk av begreppet aldrig särskilt inflytelserika och det var först med Black Mountain-poeterna som postmodernismen kom att ta den form som är mer bekant i dag. Charles Olson presenterade i ett manifest 1952 en väg, som enligt Olson leder ut ur modernismen. Denna vägs grundas i det levande i nuet vilket enligt Olson är ”postmodernt, posthumanistiskt, posthistoriskt.”¹³ Black Mountain-poeterna kom att bli tongivande inom efterkrigstiden i USA och deras inflytande på de postmoderna strömningarna under 70-talet är stort. Inom samhällsvetenskaperna dyker begreppet upp i slutet av 50-talet då både C Wright Mills och Irwing Howe använder postmodernt för att beteckna ett ”samhälle präglad av blind drift och tom konformitet.”¹⁴ För både Olson, Mills och Howe betecknar begreppet ett brott med den moderna rationaliteten, för den förste i positiv bemärkelse och för de båda senare i negativ. Det verkliga genombrottet för postmodernismen kommer dock inte förrän i början av 70-talet då en tidskrift *Boundary 2* med undertiteln *Journal of postmodern Literature* börjar publiceras. Arvet från Olson och Black mountain-poeterna tas upp och ett teoretiserande av vad postmodern litteratur är inleds. En av de mest tongivande bidragsgivarna till *Boundary 2* är Ihab Hassan, vilken hämtade inspiration ifrån bland andra Nietzsche, Foucault och William James. Hassan menade att det inom modernismen sker ett brott och att något nytt ur detta brott har uppstått, nämligen postmodernismen. Postmodernismen kännetecknas, enligt Hassan, bland annat av immanens, anarki och obestämba-¹⁵ Inom arkitekturen sker ungefär samtidigt ett postmodernt genombrott med boken *Learning from Las Vegas* av Robert Venturi, Denise Scott Brown och Steven Izenour.¹⁶ Boken är en häftig kritik av den funktionella modernismen och istället för att betona rummets vikt för arkitekturen vill de betona symbolens betydelse. Författarna låter sig inspireras av det eklektiska Las Vegas och vill låta arkitekturen göra upp med dess linjära historia. Alla symboler kan ryckas loss från sin kontext och kombineras fritt.

¹² Ibid, s10ff

¹³ Ibid, s13

¹⁴ Ibid, s19

¹⁵ Se den schematiska förteckningen över skillnaden mellan modernt och postmodernt i Hassan, Ihab, ”Mot ett begrepp om postmodernismen” i antologin *Postmoderna tider* red Löfgren, Mikael och Molander, Anders, Norstedts förlag, Stockholm, 1986, s70f

¹⁶ Venturi, Robert, Brown, Denise Scott och Izenour, Stevens *Learning from Las Vegas* MIT Press, Cambridge (Massachusetts), 1977

1979 kommer Lyotards *The postmodern condition* ut. Lyotard är den första att lämna den estetiska sfären och använda begreppet postmodernism inom filosofin/vetenskapsteorin. Boken, som ursprungligen var ett beställningsarbete åt den quebecska regeringen, får stor genomslagskraft och postmodernism hamnar på den filosofiska dagordningen. Ett år senare går den tyske filosofen Jürgen Habermas i polemik mot Lyotard och hävdar att vi inte alls har sett slutet på moderniteten utan att det moderna i själva verket är ett oavslutat projekt. Detta sätter igång en debatt om postmodernismens vara eller icke vara som fortgår än idag. 80-talet kom dock att bli postmodernismens stora decennium. Debatten om postmodernism som hade blossat upp i och med Habermas kritik intensifierades ytterligare och postmodernismen spred sig inom alla grenar av samhälls- och humanvetenskaperna. Begreppet blev, trots många kritiska röster, etablerat. Men det är inte bara en begreppshistorik vi ska ägna oss åt, samtidigt med postmodernismen utvecklas även vad man kallar det postmoderna samhället, eller postmoderniteten. En av de första att teoretisera denna utveckling var den amerikanske sociologen Daniel Bell.¹⁷ Bell beskriver utvecklingen efter andra världskriget som utvecklingen mot ett postindustriellt samhälle. Istället för att samhället styrs av den industriella produktion, vilket Marx hävdade, går vi enligt Bell mot ett samhälle där kunskapsproduktionen hamnar i centrum. Den blå kragen som tidigare symboliserade arbetaren har nu ersatts av en vit krage, forskaren framför sin dator, som navet i produktionens maskineri. Detta leder till en ny meritokrati där utbildning blir den viktigaste kraft arbetaren kan besitta. Samtidigt utvecklas kunskapsteknologin och behovet att snabbt kunna överföra information blir centralt. Om det industriella samhället kännetecknades av produktion kan man säga att det postindustriella samhället kännetecknas av logistik. Bell sammanfattar sin analys i en slags idealtyp av karaktäristika för det postindustriella samhället.

Inom den ekonomiska sektorn är det en övergång från industriproduktion till service; teknologiskt sett har nya vetenskapsbaserade industrier fått en central betydelse; och i sociologiska termer har det skett en framväxt av nya tekniska eliter och en ny stratifieringsprincip.¹⁸

Även inom den klassiska industriproduktionen sker förändringar. Den centraliserade produktionsprincipen som hade utgjort den moderna modellen kom att ersättas av en decentraliserad produktion där olika fabriker producerar komponenter som sedan monteras

¹⁷ Andersen och Kaspersen 1999, s 459ff

¹⁸ Ibid, s 471

ihop någon annanstans. Hardt och Negri beskriver denna förändring som övergången från Fordism till Toyotism.

Toyotismen bygger på en omkastning av fordismens strukturer för kommunikation mellan produktion och konsumtion. Enligt denna modell skall planeringen av produktionen ske genom ständig och omedelbar kommunikation med marknaderna. Fabrikerna strävar efter att inte ha något lager och varorna produceras med de tidsmarginaler som behövs för att direkt uppfylla marknadens befintliga behov.¹⁹

Fabrikerna utnyttjar alltså inte bara den nya informationsteknologin, de börjar även närma sig dess flexibla modell. Man kan tala om ett skifte i produktionsprocess från rum till tid. Paul Virilio skriver att *"In fact, the strategic value of the non-place of speed has definitively supplanted that of place."*²⁰ Lokalitet spelar mindre och mindre roll då kommunikationen gör att avstånden överbrygges, vilket har gjort att stora delar av de multinationella företagens produktion har förlagts till t ex Sydostasien där komponenter, eller hela varor, kan produceras billigt. Det centrala är förmågan att synkronisera de olika delarna av produktionen, att kunna möta den Europeiska marknaden samtidigt som man producerar varor efter dess önskemål någon annanstans. Denna utveckling dras till sin spets inom informationsproduktionen. Där kan produktionen vara förlagd i princip var som helst eftersom informationsteknologin gör att kommunikationen, dels inom företaget och dels med marknaden, blir i princip omedelbar oavsett var man befinner sig.

Kulturellt sett kan man tala om en "avdifferentiering" inom det postmoderna. Weber hävdade att strukturell differentiering var kännetecknande för moderniteten, eller som Jameson skriver "att praktiker och värderingar som en gång varit intimt förenade i sociala erfarenheter nu fick en självständig existens i skarpt åtskiljda domäner."²¹ Inom det postmoderna samhället börjar denna differentiering att lösas upp till förmån för olika kulturella blandningar ibland bestående av relativt disparata element. Inom human- och samhälls- vetenskaperna, skriver Jameson, att:

Det som en gång var konstvetenskapens, litteraturvetenskapens, sociologins, statsvetenskapens och historievetenskapens strängt åtskiljda discipliner började förlora sina skarpa kanter och korsades

¹⁹ Hardt och Negri 2003, s 246

²⁰ Virilio, Paul *Speed and politics* Semiotext(e), New York, 1986, s133 (kursivering i original)

²¹ Anderson 1999, s 72

med varandra i hybridartade, tvärgående undersökningar som inte längre kunde hänföras till den ena eller andra domänen.²²

Samtidigt kan man inom konstens område se en nivellering mellan högt och lågt och den eklekticism som Venturi, Brown och Izenour förespråkar²³ kan sägas vara spridd till alla estetiska områden.

Hur ska man då ringa in den postmoderna teorin? Som jag skrev ovan är det av betydelse att postmodernisterna själva har definierat begreppet postmodernism. Detta skulle kunna leda till slutsatsen att postmodernismen är vad den definieras som av postmodernisterna. Samtidigt är denna slutsats problematisk av två anledningar. Dels så glömmer man att det finns andra omständigheter än teoretikernas intellektuella prestationer som påverkar teoribildningen och dels så är det inte alla postmoderna teoretiker som kallar sig postmodernister. Vad det gäller omständigheter så kan man tänka sig att det finns tankeströmningar som påverkar teoretikerna utan att författarna är direkt medvetna om dessa tankeströmningar. Dels så kan man se den intellektuella tradition vilken postmodernisterna befinner sig inom²⁴ och dels så kan man tänka sig den yttre påverkan i form av kritik som har påverkat deras tänkande. De är bundna av en specifik historisk kontext och även om intellektuellt arbete med Nietzsches ord kan tänkas vara otidsenligt så finns det mönster i tänkandet som de svårligen kan göra sig fria från. Samtidigt kan man se att de materiella omständigheterna påverkar de teorier som ett samhälle kan alstra. Även om postmodernisterna analyserar det postmoderna samhället så står de i denna analys inte utanför samhället. De samhällsförändringar som sker i och med inträdet i det postmoderna ligger därför till dubbel grund för den postmoderna teorin, som reflexivt objekt för studier och som materiell kontext inom vilken de verkar. Vad det gäller den andra problematiska punkten så kan man t ex se på Baudrillard och hans förhållande till postmodernismen. Baudrillard anses allmänt som en av de mest tongivande postmoderna teoretikerna. Samtidigt väljer han att inte beteckna sig som postmodernist. Detta är naturligtvis problematiskt för en definition av postmodernismen likt den ovanstående. Men om man inte fäster sig vid det faktum att postmodernisterna har utvecklat begreppet utan istället ser det i ett vidare perspektiv kan man finna en slags syntes av de ovanstående argumenten vilket leder oss närmare en definition. Vad begreppet postmodernism har betytt för postmodernismens utveckling är att det har

²² Ibid, s 71f

²³ Venturi, Brown och Izenour 1977

²⁴ T ex så är alla de teoretiker jag kommer att belysa nedan fransmän och befinner sig, om än i olika grad, inom en marxistisk tanketradition.

skapat ett teoretiskt utrymme för en viss typ av tänkande. Istället för en skola, eller en fast position bör man snarare se postmodernismen som en strömning vilken tar tillvara vissa idéer som till viss del är nya, men samtidigt ingår i en historisk tradition. Det nya, eller det som är ”post” i postmodernism, är snarast att de materiella omständigheter som råder för tillfället lämpar sig särskilt väl för att denna typ av tänkande ska få fotfäste. Postmodernismen är på så vis ett direkt resultat av var moderniseringsprocessen just nu befinner sig. Det kan ibland tyckas lite olyckligt att postmodernismen kallas just för postmodernismen med tanke på den intima koppling den har till moderniteten. Stora delar av det postmoderna tänkandet har formats inom moderniteten och brottet mellan modernt och postmodernt innebär kanske inte den djupa klyfta vissa vill framställa det som. Samtidigt är det ett obestridbart faktum att någonting som kallas postmodern teori faktiskt har dykt upp och huruvida det skiljer sig från den moderna teorin eller ej ska förhoppningsvis bli aningen klarare nedan.

3. Postmoderna teoretiker

3.1. Lyotard och det postmoderna tillståndet

Jean François Lyotards *The postmodern condition* kom ut 1979 och är en av de centrala texterna i den postmoderna kanon. Den behandlar den kunskapsteoretiska aspekten av postmodernismen d v s hur finner vetenskapen legitimitet när de stora berättelserna (metanarrativen) rämnar?

Lyotard ser på vetandet utifrån vad han kallar ett pragmatiskt perspektiv d v s bestående av språkspel (i Wittgensteins bemärkelse) vilka i sin tur består av talakter reglerade av språkspelens deltagare. Språkspelens regler är dynamiska och förändras genom att yttranden inom ramarna för språkspelen förflyttar dess gränser och skapar nya positioner för deltagarna. Yttrandena ska alltså ses som handlingar i ett spel. Någonting som är viktigt att poängtera med detta är att ett språkspels legitimitet inte följer av reglerna vilket för vetenskapen betyder att vetenskapliga sanningar inte nödvändigtvis följer av de regler man har satt upp för god vetenskap. Vetenskapen måst därför alltid söka sig utanför sitt eget område för att finna legitimitet och häri ligger legitimitetsproblemet.

Lyotard delar upp vetandet i två former: narrativt vetande och vetenskapligt vetande. Det narrativa vetandet är traditionellt vetande, ett vetande som snarare handlar om att ”veta hur” än att ”veta att”. Myten är urtypen för detta vetande och dess motsvarighet till

vetenskapsmannen är berättaren. Berättaren legitimerar inte sin berättelse genom någon yttre auktoritet utan berättarens kompetens kommer ur det faktum att han/hon har hört berättelsen själv. Detta gör att när lyssnaren har tillgodogjort sig berättelsen så kan lyssnaren själv bli berättare. Både berättare och lyssnare utför således en talhandling och lyssnandet i sig är en konst. Denna tvåsidighet gör att det sociala bandet som skapas av narrativt vetande är en viktig aspekt av detsamma och en av poängerna med detta vetande är just att det förmedlas. Mot detta ställer Lyotard det vetenskapliga vetandet vilket arbetar med sanna (och falska) utsagor om sakförhållanden. Det vetenskapliga vetandet arbetar endast med ett denoterande språkspel och detta är en viktig förutsättning för att konsensus om sanningen ska kunna uppnås, vilket står i fokus för det vetenskapliga vetandet. Alla andra typer av språkspel måste följaktligen uteslutas och av detta följer att det sociala bandet som är en viktig del av det narrativa vetandet helt utesluts ur det vetenskapliga vetandet. En utsagas förmedlande har därför i sig inget värde, vilket det har i det narrativa vetandet. Det blir därför endast vetenskapsmannen (motsvarande berättaren) som har ett värde i det vetenskapliga vetandets språkspel eftersom relationen är mellan vetenskapsman och det betecknade och inte mellan berättare och lyssnare.

Det vetenskapliga vetandet har en inre legitimitet genom de regler vetenskapssamfundet har upprättat för sitt språkspel. Problem uppstår dock när det vetenskapliga vetandet ska legitimera sig inom en ickevetenskaplig social sfär. Det vetenskapliga vetandet tvingas då presentera vetenskapens utveckling som en berättelse och därmed att återvända till den narrativa formen av vetande för att få legitimitet i allmänhetens ögon. Här kommer de stora berättelserna in i bilden.

Lyotard ser två olika stora berättelser som har varit dominerande under den moderna vetenskapens historia, dels berättelsen om vetenskapen som nyckeln till individens frigörelse, dels den andra berättelsen om vetenskapen för vetenskapens egen skull. Den första berättelsen härstammar från upplysningsidealet och talar dels till folket till vilka den säger att kunskap ger frihet, men även till staten genom att mena att eftersom staten består av en sammanslutning av fria individer så är individernas utveckling även till statens fördel. Den andra berättelsen är av mer idealistisk karaktär och baseras på tanken om en ande som utvecklas (erinras) genom historien. Vetenskapen är den yttre process som sker när denna ande manifesteras i kulturen. Vetenskapen ses därmed inte som medlet för någonting utan som ett mål i sig. Den söker legitimitet hos staten genom att säga att en god och rättvis stat vilar på en vetenskaplig grund och att en sådan stat är en manifestation av en högt utvecklad ande. Folkets legitimitet sökes genom att säga att människans högsta mål är bildning och

genom detta, manifesterande av anden. Även om de två varianterna av metanarrativ skiljer sig rätt markant från varandra så har de en viktig sak gemensamt, de skapar ett vetandets subjekt utanför vetenskapen, i det första fallet folket och i det andra fallet anden.²⁵ Legitimitetsproblemen började för det idealistiska metanarrativet när de vetenskapliga kriterierna började appliceras på dess egen verksamhet. Under denna vetenskapsform hade universiteten och dess strikta uppdelning mellan ämnena varit ett utslag av anden, det var bara inom de olika disciplinerna man legitimerade vetenskapen på ett vetenskapligt sätt (med sanningskriterier). Denna form hade dock börjat appliceras på den vetenskapliga verksamhetens metafysiska grundvalar vilket ledde till att universitetens legitimitet försvagades och gränserna mellan disciplinerna upplöstes. Paradoxalt nog kan man säga att sökandet efter sanning upplöste möjligheten att legitimera densamma. Den andra stora berättelsens sammanbrott kommer ifrån uppdelningen mellan teoretiskt och praktiskt förnuft. Tidigare hade man haft människans frigörelse som metafysisk grund, men när även denna grund underkastades vetenskaplig prövning fann man att preskriptiva utsagor (vilka hör det praktiska förnuftet till) inte följer av denotativa utsagor (vilka hör det teoretiska förnuftet till). Man fann därför att vetenskapen spelade sitt eget språkspel vilket inte kunde legitimera de andra språkspelen, än mindre legitimera sig själv. På grund av dessa metanarrativs sönderfall hamnar vetenskapen i en stor legitimitetskris, man söker febrilt efter nya axiom som kan grunda den denotativa vetenskapen som metanarrativ. Detta tycks vara problematiskt, i synnerhet sedan Gödel har bevisat att alla system innehåller minst en proposition som inte kan bevisas inom sitt eget system.²⁶ Det uppstår på grund av detta en samling axiomatiska system, vilka konkurrerar inbördes. Det är inte bara teorin som är problematisk utan även empirin. Bevisföring kräver vetenskapliga observationer, men vad kännetecknar en vetenskaplig observation? Det är här teknologin kommer in i bilden.

Mätinstrument har länge använts i den vetenskapliga praktiken, men det är den nya roll teknologin som sådan får under senare delen av 1700-talet som är det viktiga här. Vad som hände var att teknologin fick en central position inom produktionen och kapitalägarna förstod att utan teknologisk utveckling – ingen vinst. Denna syn på vetenskapens utveckling är pragmatisk och Lyotard skriver att den kännetecknas av en annan typ av språkspel, det performativa. Det är här inte längre sant eller falskt som är viktigt (som i fallet med de

²⁵ Man kan kanske tycka att det idealistiska metanarrativ som Lyotard presenterar är väldigt gammalmodigt, men uppdragandet av anden behöver inte vara fullt så traditionellt som det först kan synas. Lyotard tar upp samtida hermeneutik som exempel där man postulerar en mening i historien som ska upptäckas vilket på så sätt ger vetenskapen legitimitet.

²⁶ Om Gödels teorem, se *Filosoflexikonet* red: Poul Lübcke, Forum, Stockholm, 2003, s 203

denotativa språkspelen) inte hell rätt eller orätt (som i fallet med de preskriptiva språkspelen) utan effektivitet kontra ineffektivitet. En maskin får sin legitimitet genom att effektivt kunna utföra sina uppdrag. Den gamla föreställningen om sanning som vetenskapens högsta mål har istället bytts ut mot makt som det högsta. De denotativa och deskriptiva språkspelen finns dock kvar, men har influerats kraftigt av teknologins utveckling. Dels leder ägandet av teknologin till möjligheten att producera vetenskapligt vetande och man kan se att den performativa teknologin producerar sanna utsagor som en biprodukt, men framförallt så leder den teknologiska utvecklingen till en ökad integrering av teknologi i världen,²⁷ vilket i sin tur leder till att själva objektet för vetande förändras i enhet med innehavarna av teknologins önskemål. De kommer därmed att ha allt större chans att dominera både de denotativa och de preskriptiva språkspelen.

Det postmoderna problemet, som Lyotard ser det, är att de performativa språkspelen utgår ifrån stabila system, med termodynamiken som mall. Grundtanken i detta är att om alla variabler i ett system är kända så kan man förutsäga exakt hur det kommer att bete sig. Problemet med detta finns immanent i tanken om performativitet, nämligen att energin som går åt att finna alla dessa variabler blir mycket större än energin som går att utvinna ur systemet vilket medför att sökandet efter en stabil grund inte går ihop med kravet på performativitet. En annan utmaning för stabila system är uppkomsten av obestämda variabler i vetenskapen t ex inom spelteorin och kvantfysiken. Obestämdheten tycks enligt Lyotard vara den rådande principen och allt som består av stabilitet är ”islands of determinism.”²⁸

Postmodern science – by concerning itself with such things as undecidables, the limits of precise control, conflicts characterized by incomplete information, ”*fracta*,” catastrophes, and pragmatic paradoxes – is theorizing its own evolution as discontinuous, catastrophic, nonrectifiable, and paradoxical. It is changing the meaning of the word *knowledge*, while expressing how such a change can take place. It is producing not the known, but the unknown. And it suggests a model of legitimation that has nothing to do with maximized performance, but has as its basis difference understood as paralogy.²⁹

Paralogin undersöker de motstridigheter som uppstår när två drag i språkspelen är inkommensurabla d v s felsluten i de vetenskapliga språkspelen. Detta är för Lyotard den postmoderna vetenskapens uppgift och kärna och det är genom att följa de spår som

²⁷ Man kanske snarare ska tala om en ökad integrering av världen i teknologin då det handlar om ett maktövertagande.

²⁸ Lyotard, Jean-François *The postmodern condition* University of Minnesota press, Minneapolis, 1984, s 59

²⁹ Ibid, s 60

paralogierna skapar som vetenskapen utvecklas. Vetenskapen blir inte produktiv genom att försöka korrigera dessa paralogier och åter sluta systemet utan genom att bejaka dessa och på så sätt öppna systemet.

Det finns en starkt demokratisk aspekt av Lyotards resonemang vilken måste ses i ljuset av Lyotards tankar om vetandet som språkspel. Ett av problemen med slutna system är att de förutsätter en koncensus vilket blir problematiskt eftersom det inte kan finnas ett metanarrativ som legitimerar denna koncensus. Grunden till koncensus står då endast att finna i en politisk/ekonomisk makt vilket Lyotard ser som en form av "terrorism". Denna terrorism opererar genom att utesluta folk från möjligheten att agera inom språkspelen. Den legitimitet vetenskapen som utvecklas genom bejakandet av paralogier har, är att den bejakar alla de drag inom språkspelen som tjänar till att skapa möjligheter till nya drag d v s att alla stickspår som paralogierna skapar breddar det vetenskapliga fältet och breddandet av det vetenskapliga fältet är det som legitimerar ett drag. Nödvändigheten av öppna system blir allt mer akut i och med det allt större inflytandet från datorer. Lyotards tänker sig att eftersom både datorns mjukvara och hårdvara tillverkas av människor finns det inget yttre i förhållande till datorerna, utan de utgör så att säga ett "slutet rum" av vetande. Den politisk/ekonomiska makten får genom datorerna inte bara möjligheten att bestämma reglerna för vetandet genom att utbilda datavetare, utan även möjligheten att skapa och äga sitt eget kunskapsobjekt genom att utveckla datavetenskapens objekt. Detta medför en allt större risk för den "terrorism" som finns latent i de slutna systemen.

3.2. Baudrillard och simulacras företräde

Jean Baudrillards essä "The precession of simulacra" är en av de viktigaste postmoderna texterna, då Baudrillard där för in begreppet *simulacra* i den postmoderna diskursen. Simulacra är dock inget nytt begrepp, redan Platon diskuterade simulacras vara med sofisterna, men i och med Baudrillard har det blivit ett vedertaget begrepp som ofta återkommer i diskussioner om det postmoderna samhället. Vanligtvis definieras simulacra som "kopia utan original" och det stämmer även i Baudrillards fall, men för att förstå djupet i Baudrillards resonemang så bör man vända sig till det citat som inleder essän: "The simulacrum is never what hides the truth – it is truth that hides the fact that there is none. The simulacrum is true".³⁰ Begreppet "sanningen" i det ovanstående citatet bör förstås som

³⁰ Jean Baudrillard *Simulacra and simulation* University of Michigan press, Ann Arbor, 1994, s 1

diskursen om det ”sanna”. Diskursen om det sanna försöker med olika medel överskugga det faktum att den själv är en diskurs/simulacra. Simulacra är däremot sant eftersom det inte gör anspråk på att referera till någonting utanför sig själv. Enligt Baudrillard genomsyras samhället helt och hållet av simulacra, det finns inte längre någon extern punkt varifrån vi kan se skillnaden mellan kopian och originalet. ”It is all of metaphysics that is lost”³¹ Det reella har därmed gått förlorat och i dess ställe har hyperrealiteten trätt in. Hyperrealiteten saknar referens utöver sig själv och kan därmed produceras i obegränsad mängd. Då det inte finns någon skillnad mellan kopia och original (eller rättare sagt, inget original) blir kopiorna på kopiorna lika verkliga som dess original. En simulering är lika verklig som en ”verklig” händelse om den förmår producera samma attribut som den ”verkliga” händelsen.

Simulacras dominans i samtiden ska ses som en epistemologisk förskjutning, inte en ontologisk (även om inte Baudrillard är helt tydlig på denna punkt). Ontologiskt sett har världen alltid varit bestående av simulacra, det har bara varit i Maktens (kapitalet, den rådande politiska, sociala och ekonomiska ordningen) intresse att producera en epistemologisk diskurs baserad på representation. Representationens diskurs förutsätter ett ekvivalensförhållande mellan symbolen (representationen) och det reella (det representerade), medan simulacras diskurs står för en total nivellering. Simulering (möjligheten att simulera verkligheten) blir därför ett stort hot mot representationens diskurs. Den vanligaste strategin från representationens sida är att försöka inkorporera simuleringen i sin egen diskurs genom att säga att det är en falsk representation, men i en tid när Makten är medveten om simulacras totala dominans har den lagt till sig med en ny strategi. Denna ny strategi går ut på att själv skapa simuleringar vilka presenterar sig såsom just simuleringar för att dölja att världen runt omkring den producerade simuleringen är ett simulacra. Baudrillard exemplifierar detta genom Disneyland. ”Disneyland exists in order to hide that it is the ‘real’ country, all of ‘real’ America that *is* Disneyland [...] Disneyland is presented as imaginary in order to make us believe that the rest is real, whereas all of Los Angeles and the America that surrounds it are no longer real, but it belongs to the hyperreal order and to the order of simulation.”³² Samma sak med Watergate. Watergate producerades som en moralisk skandal för att dölja det faktum att kapitalet självt är moral- och skrupellöst. Genom att få omvärlden att betrakta Watergate som omoraliskt ställde man samtidigt krav på kapitalet att det ska vara moraliskt. Kapitalet kan använda Watergate som sin omoraliska negation och därmed presentera sig själv som moraliskt. Kapitalet återupprättar representationen genom att producera dess

³¹ Ibid, s 2

³² Ibid, s 12

motsats. Att hela tiden föra in det reella, representationen, i världen är Maktens mål, men än viktigare, att ha kontroll över (den av Makten upprättade) gränsen mellan det reella och det simulerade. En simulerad handling får inte betraktas som simulerad så länge detta inte tjänar till att dölja det faktum att världen består av simulacra. Simulerandet är förbehållet Makten. Baudrillard tar ett simulerat bankrån som exempel.

Simulate a robbery in a large store: how to persuade security that it is a simulated robbery? There is no "objective" difference [...] you will immediately find yourself once again, without wishing it, in the real, one of whose functions is precisely to devour any attempt at simulation, to reduce everything to the real – that is, to the established order itself, well before institutions and justice come in to play.³³

Baudrillards text är fylld av ganska extrema exemplifieringar av tesen om simulacra; arbetets scenario finns där för att dölja det faktum att det reella arbetet har försvunnit, religion uppstår för att maskera Guds försvinnande o s v. Det är viktigt att inte stirra sig blind på dessa tidvis befängda exempel, Baudrillard menar dem inte bokstavligen. Baudrillard arbetar med en metod kallad extrapolering, till stora delar hämtad från sciencefiction litteraturen. Metoden går ut på att överdriva slutsatserna av ett resonemang in absurdum och på så sätt förtydliga premisserna. Simulacra är verkligt och gör det svårt att urskilja simulering från verklighet.

Baudrillard skriver i inledningen att "The real is produced from miniaturized cells, matrices, and memory banks, models of control – and it can be reproduced an indefinite number of times from these".³⁴ Denna koppling till teknologin är av allra högsta vikt för Baudrillards resonemang. Man kan se paralleller till Lyotards resonemang kring datamaskinens roll i ett postmodernt kunskapssamhälle. Båda ser möjligheten med att lösgöra kunskapen från en metafysik om det reella, men samtidigt är båda väldigt reserverade och inser riskerna med detta projekt. Där Lyotard ser datamaskinerna som producenter av sitt eget kunskapsobjekt går Baudrillard ett steg längre i sitt resonemang. Han ser de potentiella legitimitetsproblemen som egenproducerad kunskap innebär och driver därför argumentationen om maktens strategier för att dölja kunskapsproduktionen in absurdum.

På ett vis kan man se Baudrillard som en konservativ tänkare, nostalgisk över en svunnen era av realitet. Postmodernismen ter sig då som ett evigt svävande i ambivalens styrd

³³ Ibid, s 20

³⁴ Ibid, s 2

av kapitalismens logik där vi inte har annat att göra än att underkasta oss.³⁵ Men samtidigt måste man se att den epistemologiska förskjutningen som postmodernismen innebär är ett förtydligande av en ontologi där simulacra är grunden. Det reella har egentligen aldrig funnits och detta har först nu blivit tydligt. Då inte menat som att ingenting är verkligt, utan snarare att saker är ytfenomen utan det reellas djup. Utifrån detta perspektiv blir Baudrillard mer av en radikal. Simulering ses som möjlighet, dels att undergräva maktens legitimitet, men även att själv producera ”autentiska” händelser genom att endast behöva producera dess effekter.

3.3. Foucaults diskurs och utsaga

historien i sin traditionella form avsåg att ”memorera” det förgångnas *monument* och förvandla dem till *dokument* [...] i våra dagar är historien det som förvandlar *dokument* till *monument*.³⁶

Diskurs är ett inom sociologin vanligt förekommande begrepp, trots att det hos Foucault vanligtvis används för att göra historiska analyser. Begreppet utsaga är inte fullt lika vanligt förekommande inom sociologin. Vad detta beror på kan man spekulera i, men jag tror att den betydelse Foucault tillskriver diskursbegreppet (såsom det framträder i ”Vetandets arkeologi”) blir svår att uttyda om man inte förstår det i relation till utsagan, ja, jag tror till och med att för att förstå Foucaults diskursbegrepp så måste man börja med utsagan och därefter närma sig diskursen.

Foucault inleder kapitlet om utsagan i ”Vetandets arkeologi” med att beskriva vad en utsaga *inte* är. En utsaga är inte en proposition. Utsagan är heller inte en sats. Inte heller är den en talhandling (speech act). Den kan dock innehålla alla de ovanstående. Utsagan är inte heller lika intimt kopplad till språket som man kan tro även om de förutsätter varandras existens.

Vad utsagan först och främst består av är *tecken*, men den är inte identisk med dessa tecken. Foucault tar ett exempel med de franska skrivmaskiner, vars tangentbords första tecken är A, Z, E, R, T. Dessa tecken på tangentbordet är ingen utsaga, ”men samma serie av bokstäver – A, Z, E, R, T - som räknas upp i en handbok i maskinskrivning är utsagan om den alfabetiska ordning som de franska maskinerna antagit.”³⁷ Trots att utsagan består av tecken

³⁵ Vilket tycks vara Baudrillards åsikt i han senare verk.

³⁶ Foucault, Michel *Vetandets arkeologi* Arkiv förlag, Lund, 2002, s 20

³⁷ Ibid, s 108

så har utsagan ingen referent i världen såsom språkliga satser har, det finns inget sakförhållande som motsvarar utsagan. Utsagan är dock ingen helt frikopplad entitet bara för att den saknar referent utan ”Den är snarare bunden vid ett ’koordinatsystem’.”³⁸ Som komponent i detta koordinatsystem ska vi förstå utsagan som en *funktion*. ”Utsagens koordinatsystem bildar platsen, villkoret, emergensfältet, differentieringsinstansen för individer eller objekt, tingens tillstånd och de relationer som sätts igång av själva utsagan.”³⁹ Utsagan står inom detta koordinatsystem alltid i en relation till både ett subjekt och ett angränsande område. Relationen till subjektet innebär att utsagan inte kan reduceras till sin logiska form såsom t ex propositioner, men relationen till subjektet ska man heller inte förstås som helt oproblematiserad. Det är inte så att en utsaga alltid står i relation till samma subjekt, det finns ingen ursprunglig utsägare av en utsaga. De är inte heller så att subjektet har ett företräde i relationen till utsagan. Subjekt och tecken som ingår in en relation är det som konstituerar utsagan eller som Foucault skriver: ”Om en proposition, en sats, en mängd tecken kan sägas vara ’utsagor’ så är det alltså inte i den mån det en dag funnits någon som uttalat dem eller lämnat ett provisoriskt spår efter dem någonstans; det är i den mån man kan utpeka subjektets position.”⁴⁰ Med relationen till ett angränsande system menar Foucault att en proposition eller sats inte kan bli en utsaga om den inte befinner sig i en kontext d v s en utsaga måste alltid ingå i en relation till andra utsagor inom ett fält. ”En utsaga har alltid marginaler befolkade av andra utsagor”.⁴¹ ”Om man kan tala om en utsaga så är det i den mån en sats (eller en proposition) uppträder på en bestämd punkt, i en bestämd position, i ett utsägelsespel som överskrider dess gränser”.⁴²

Ett av de viktigaste kriterierna för att en utsaga ska betraktas som en utsaga är dock att den har *materiell existens*. Den materiella existensen är inte någonting som tillkommer utsagan när den väl har formulerats utan den materiella existensen är i själva utsagens essens. ”Den [materiella existensen] är konstitutiv för själva utsagan: en utsaga måste ha en substans, ett underlag, en ort och ett datum. Och när dessa krav förändras, byter den själv identitet.”⁴³ En utsaga är dock inte bestämd till ett specifikt materiellt ting, en utsaga kan upprepas t ex så är alla exemplar av en viss utgåva av en bok en och samma utsaga. Utsagan (i det här fallet i form av bok) förändras dock med tiden beroende på vilka nya relationer till utsagor den ingår i. Återigen återkommer vi till att utsagan är en funktion,

³⁸ Ibid, s 115

³⁹ Ibid, s 115

⁴⁰ Ibid, s 120

⁴¹ Ibid, s 122

⁴² Ibid, s 124

⁴³ Ibid, s 126

nämmligen den materiella syntesen av dess betingelser (subjekt, utsägelse, angränsande fält). Utsagan bör genom sin materialitet även betraktas som ett objekt, ”ett objekt bland alla dem människor framställer, handskas med, begagnar, förvandlar, byter ut, kombinerar, bryter ner och sätter samman igen och eventuellt förstör”.⁴⁴ Vi kan nu börja närma oss diskursbegreppet.

Foucault försöker inledningsvis göra upp med vissa föreställningar om kontinuerliga förlopp t ex epok, tradition, tidsanda. Detta för att visa att diskursen är ett avgränsat fenomen och att den inte är underkastad ett historiskt metaförlopp. Boken och verket som kontinuerliga och autonoma storheter kritiserar även av Foucault. Detta kan enkelt förstås om man betraktar utsagan som diskursens ”atom”. När Foucault sedan försöker närma sig själva diskursen som sådan börjar han, liksom med utsagan, att förklara vad den inte är och försöker på detta vis närma sig vad diskursen egentligen är. Diskursen är inte det homogena fält av utsagor man kan tänka sig, den är heller inte allt som har sagts (eller kan sägas) om ett visst objekt d v s likställd med en disciplin eller en vetenskap. Diskursen är inget deduktivt system utan tycks snarare vara ganska brokig företeelse. Snarare än ett block av kunskap är diskursen ett utsagornas *spridningssystem*.

För den händelse ett sådant spridningssystem kan beskrivas mellan ett visst antal utsagor, för den händelse en regelbundenhet (en ordning, korrelationer, positioner, funktioner, förvandlingar) kan definieras mellan objekten, de olika typerna av utsagelser, begreppen, de tematiska valen, skall vi komma överens om att säga att vi har att göra med en *diskursiv formation* [...] *Bildningsregler* är det namn vi ämnar begagna för de villkor som beståndsdelarna i en dylik fördelning (objekt, utsägelsemodaliteter, begrepp, tematiska val) är underkastade.⁴⁵

En diskursiv formation är i det här fallet det man vanligtvis menar med begreppet diskurs. Diskursen producerar en samling *diskursiva objekt* t ex sinnesjukdomar för att på så sätt kunna producera utsagor. Det blir återigen viktigt att förstå att diskursen inte är samlingen av de diskursiva objekten, utan *möjligheten att producera dem*. Diskursen är en funktion av vissa regler snare än ett fast objekt. För att förstå detta bättre bör man ha i minnet att utsagan är det centrala i Foucaults teori. Diskursen är i första hand till för att producera materiella utsagor vilkas betingelser är dessa bildningsregler. Även om diskurserna består av tecken så bör man snarare se dem ”som praktiska handlingar som systematiskt bildar de objekt de talar om”.⁴⁶ Diskursen styrs i sin tur av bildningsregler och formeringssystem. Bildningsreglerna är det

⁴⁴ Ibid, s 130

⁴⁵ Ibid, s 55

⁴⁶ Ibid, s 67

regelverk som styr bildandet av diskursiva objekt d v s de regler som kan upprätta diskursen som en produktiv funktion. Formeringsystemen är det som styr en redan existerande diskurs förhållande till sina objekt. Formeringsystemen kan förändra begreppen inom en diskurs, utarbeta nya begrepp, transkribera förändringar i andra diskurser och på så vis skapa nya diskursiva objekt.

Ännu ett begrepp bör behandlas, nämligen *diskursiv praktik*. Med de avser Foucault de regler som avser den faktiska aktiviteten i en specifik diskurs. Begreppet praktik bör här snarare förstås som det vedertagna tillvägagångssättet, praxis, än som den aktiva handlingen. Den diskursiva praktiken är intimt förbunden med formeringsystemen genom att den diskursiva praktiken är de faktiska regler som verkar inom diskursen, medan formeringsystemen är de som förändrar densamma. Man kan säga att formeringsystemen är den diskursiva praktikens yttre gräns.

Vetandets arkeologi, från vilken jag har hämtat större delen av informationen om diskursen och utsagan, är ingen enkel bok. Ibland kan man fråga sig om Foucaults arkeologiska metod⁴⁷ i praktiken verkligen är genomförbar. Genomförbar eller inte, tror jag att det är viktigt att förstå vad Foucault vill med den arkeologiska metoden. Foucault vill framförallt frigöra sig från hermeneutiken, vilken alltid söker sig bortom det sagda för att försöka finna en underliggande mening. Foucault vill istället fokusera på det sagda, utsagan, såsom ett ytfenomen och analysera den som sådan. Foucault vill även skapa en materialistisk teori och lyfter därför fram utsagans materialitet. Med detta vill han frigöra sig från allt vad transcendent idealisering heter, vare sig det rör sig om subjektet i form av psykologiseringar eller historien i form av en "tidsanda". Utsagorna ska förstås som materiella krafter såsom vi vanligtvis förstår ting, såsom objekt bland andra objekt i världen. Därav det inledande citatet. Medan dokumentet har en mening, en författare, ett sammanhang d v s kännetecknas av kontinuitet är monumentet dess motsats. Monumentet står istället för singularitet och diskontinuitet, det är ett objekt i sig. Det är detta Foucault har tagit fasta på och hans metod syftar till att åter frilägga monumenten, utsagorna, i historien.

3.4. Foucaults makt och krafter

Makt är ett genomgående tema i alla Foucaults skrifter, även om teorierna om makt blir explicita först i och med "Övervakning och straff". Det är dock en speciell form av makt som

⁴⁷ Den arkeologiska metoden är namnet på den metod Foucault presenterar i Vetandets arkeologi

uppträder i Foucaults texter, för att inte säga en ny definition av makt. För Foucault handlar makten inte om att en grupp innehar makten och en annan grupp saknar den. Makt är i huvud taget ingenting man kan inneha. Makt är någonting som utövas.

De moderna samhällena definieras av Foucault i ”Övervakning och straff” såsom *disciplinära*. De disciplinära samhällenas främsta kännetecken är att de skapar fogliga kroppar. Nu kan man invända att kropparna har varit hårt ansatta i alla samhällen, men disciplinsamhällena är de första att skapa ett vetande kring maximeringen av kroppars krafter, ett vetande som studerar minsta detalj av kroppen och försöker forma den efter detta vetande. Kroppen betraktas inte längre som en helhet vilken ska duga till ett vist arbete. Den styckas istället upp i småbitar, formas och sätts därefter ihop i en ny enhet. Kropparna specialiseras i enhet med vissa önskemål. ”Disciplinen ökar kroppens krafter (dess nytta, från ekonomisk synpunkt) samtidigt som den minskar dem (från politisk synpunkt, genom att tvinga dem att lyda).”⁴⁸ Denna kropparnas specialisering tjänar även till en homogenisering, alla kroppar ska täckas av vetandet om Kroppen och vetandet om Kroppen ska utövas på alla kroppar. ”Sammanfattningsvis kan man säga att disciplinen är en teknik för att bringa ordning i den mänskliga mångfalden.”⁴⁹ Detta medför att *normen* är ett specifikt karaktäristika för de disciplinära samhällena. I och med att alla kroppar införlivas i ett vetande går överträdelsens gräns från tillåtet – förbjudet till normalt – onormalt. Foucault skriver i den sista fotnoten i ”Övervakning och straff” att just syftet med boken är att tjäna som bakgrund till studier om normaliseringens makt.

I ”Viljan att veta” utvecklar Foucault sin teori om disciplinsamhället genom att föra in ett nytt begrepp, *biomakt*. Detta begrepp avser en teknik vilken ”är centrerad på kroppen-arten, på kroppen som bärare av livets mekanik och utgångspunkt för biologiska processer: förökning, födelser och dödlighet, hälsolivslängd, livslängd med alla de omständigheter som kan få dessa att variera”.⁵⁰ Denna teknik kompletterar den teknik som presenteras i ”Övervakning och straff”. Medan den disciplinära makten endast lägger beslag på kropparna i nuet riktar sig biomakten mot framtiden. Det är inte bara ett liv som är dess objekt, det är livet som sådant. Därför skriver Foucault att: ”Kroppens disciplinering och befolkningsregleringen bildar de två poler kring vilka organisationen av makten över livet har utvecklats”.⁵¹ Varken disciplinen eller biomakten är dock identiska med makten. ”Låt oss säga att disciplinen är den enhetliga tekniska metod genom vilken kroppens kraft på billigast

⁴⁸ Foucault, Michel *Övervakning och straff* Arkiv förlag, Lund, 1998, s 162

⁴⁹ Ibid, s 254

⁵⁰ Foucault, Michel *sexualitetens historia band 1 : viljan att veta* Daidalos, Göteborg, 2002, s 141

⁵¹ Ibid, s 141

möjliga sätt reduceras i sin egenskap av 'politisk' kraft och drivs till ett maximum i sin egenskap av nyttig kraft".⁵² Disciplin är alltså endast en maktens teknologi, men vad är då makt?

Med makt anser jag att man först och främst bör förstå den mångfald av styrkeförhållanden som finns inneboende i – och organiserar – det område där de fungerar [...] Makten är överallt; inte därför att den omsluter allt, utan därför att den kommer överallt ifrån[...]makt är inte en institution och inte en struktur, det är inte en viss förmåga som somliga skulle vara utrustade med: det är namnet man sätter på en sammansatt strategisk situation i ett givet samhälle.⁵³

Det är alltså *styrkeförhållanden* det är frågan om, relationer mellan krafter. Jag tror att det ovanstående citatet bör förstås i samband med det föregående. Foucault skriver där om två olika krafter; politisk kraft och nyttig kraft⁵⁴. Disciplineringen är en teknik som tjänar till att minska folks politiska kraft och öka deras nyttiga kraft. Detta förklarar maktens relationella karaktär. Maktens natur är inte att neutralisera krafterna utan snarare att förstärka dem, då den ena kraftens förmåga är beroende av vilka andra krafter den kan ingå i relationer med. Disciplineringens funktion såsom teknisk metod är därför just att producera situationer vilka makten kan strömma igenom och producera så kraftfulla relationer som möjligt. Det är just därför Foucault skriver "att där makt finns, finns motstånd och att likväl, eller kanske just därför, motståndet aldrig står i utanförställning i förhållande till makten".⁵⁵ För även om maktrelationerna är ojämlika så handlar det aldrig om ett uttraderande av krafter från den för tillfället dominerande kraftens sida, utan som jag ovan påpekar, snarare ett förstärkande av alla de krafter som ingår i en maktrelation. Motståndet är därför inte bara närvarande i alla maktrelationer, det produceras och förstärks även i alla maktrelationer. Varje maktrelation är en ny kamp om vilken kraft som ska vara den nyttiga kraften och vilken som ska vara den politiska kraften, vilken kraft som för tillfället ska dominera och vilken som ska domineras. Foucault skriver därför att det finns "många motstånd av olika slag", ja man kan till och med säga att det finns lika många slags motstånd som det finns maktrelationer. Vidare skriver Foucault att makt alltid kommer underifrån. Detta ska ses i relation till motståndet. Makten innehas inte av någon grupp vilken fördelar den nedåt, varje maktrelation är en ny kamp mellan krafter, varje maktrelation är singular. Motståndet är hela tiden närvarande. När man

⁵² Foucault, Michel 1998, s 258

⁵³ Foucault, Michel 2002a, s 103

⁵⁴ Här kan man se en tydlig koppling till Nietzsches teori om aktiva och reaktiva krafter vilken Foucault säkerligen har varit influerad av.

⁵⁵ Foucault, Michel 2002a, s 105

har att göra med en större institution vilken utövar makt är det vad Foucault kallar ”en allmän kraftlinje, som går rakt igenom de lokala konfrontationerna och binder dem samman; i gengäld rumsterar de naturligtvis om bland dem, rättar till, homogeniserar, ordnar och rensar upp bland dem”.⁵⁶ Det är då inte fråga om *en* kraft, utan snarare ett aggregat av heterogena krafter, vilka ingår i relationer med en mängd andra krafter. Att de binder samman och homogeniserar betyder inte heller att de förvandlar motståndet till *ett* motstånd. Sammanbindningen är endast en ekonomisk strategi.

Disciplineringen och biomakten är alltså inte ett resultat av *en* kraft, eller *en* maktrelation viken skulle utöva sin makt på en annan kraft, det är snarare den samlade effekt ett aggregat av heterogena krafter har i en mängd av makt-motståndsrelationer. För även om disciplineringen och biomakten tjänar till att homogenisera och normalisera så utraderar den inte de krafter den tar i besittning, dess syfte är tvärtom att öka dem eller att producera nya. För makten är inte repressiv, det finns inte någonting bortom maktrelationerna som måste frigöras. Makten är tvärtom produktiv och det är dess produkter Foucault studerar.

4. Postmodern teori – några teman

4.1. Representationens upplösning

Hur språket refererar till verkligheten har varit en omtvistad fråga ända sen antikens Grekland och denna frågeställning är även i den postmoderna teorin ett centralt tema. Alla de ovan beskrivna teoretikerna har på ett eller annat sätt försökt att presentera en alternativ syn till den gängse föreställningen om språk och man kan säga att det gemensamma temat för dem alla är en kritik av språkets förmåga att representera verkligheten.

Generellt sett så kan man säga att den klassiska meningsteorin består av två komponenter, idéer och idéernas ursprung. Idén kan bäst beskrivas som en mental bild av det objekt som idén refererar till. Striden har oftast stått om huruvida idéernas ursprung är inifrån som t ex Platon och hans återerinran av idévärlden eller om de kommer från sinnesintryck av en yttre värld som t ex för Locke. Oavsett ursprung så var dock idéerna det stoff människan hade för att tänka och uttrycka sig, för även om man troddes ha kontakt med en yttre värld så

⁵⁶ Ibid, s 104f

var kontakten inte direkt utan kontakten orsakade en idé vilken sedan kunde sättas i relation till andra idéer. Utsagor var för dessa filosofer i regel oproblematiska, de refererade helt enkelt till idén. Dessa typer av meningsteorier är dock inte helt oproblematiska. Om man beaktar den sociala aspekten av språkanvändandet så ser man att dessa typer av meningsteorier inte tar hänsyn till huruvida människors idéer överensstämmer med varandra eller inte vilket är av allra högsta vikt för att veta om man förstår varandra eller inte. Eftersom idéerna är det enda som är tillgängligt för förnuftet, enligt dessa teorier, är detta dessutom omöjligt att fastställa. Ändå tycks vi förstå varandra alldeles utmärkt när vi talar till varandra, så hur kan det komma sig? En lösning på detta presenterades av Gottlob Frege. Han tänkte sig språket som en tredelad struktur med komponenterna utsägare, referens och mening. Referensen är det objekt i världen som utsägaren syftar till när han säger ett ord. Mening är den objektiva språkliga betydelsen av en utsaga. I fallet "Venus" är referensen den faktiska planeten Venus, medan meningen innefattar bl a "en planet i vårt solsystem", "morgonstjärnan", "aftonstjärnan" osv. Mening är alltså en storhet skiljd från utsägaren och det betecknade.

En annan lösning på problemet med mening är Ludwig Wittgensteins. I sin bok *Filosofiska undersökningar* presenterar Wittgenstein en teori som kan kallas språkspelsteori, vilken går ut på att mening kommer till oss genom praktisk interaktion med andra. Att förstå är att göra och mening är användande. Denna teori har kommit att bli mycket inflytelserik inom postmodern teoribildning.

Ytterligare en väg till den postmoderna kritiken av representationen är den via strukturalismen. Den strukturalistiske lingvistikern Ferdinand de Saussure tänkte sig språket såsom uppdelat i två delar, betecknande och det betecknade. Det betecknande är orden i sig medan det betecknade är idén orden producerar. Saussure ansåg att kopplingen mellan ordet och idén inte var av en direkt karaktär, utan att den förlöpte genom negationer. Om vi tar t ex ordet "hund" så är det kopplat till idén om en hund genom det inte är idén om en katt eller en gris eller dylikt som produceras när vi läser ordet hund. Den indirekta kopplingen mellan ordet och idén kritiserades sedan av poststrukturalisterna vilka fann att det betecknande, orden eller symbolerna, inte kopplades till det betecknade utan i själva verket var kopplade till varandra i en slags språkliga kedjor.

Av de tänkare som jag har valt att presentera som representativa för postmodernismen kan en betecknas såsom strukturalist/poststrukturalist, Michel Foucault, medan både Baudrillard och Lyotard befinner sig i kölvattnet av poststrukturalismen, så kopplingen till dessa tankeströmningar är ganska tydlig. Ändå finns det i postmodernismen

någonting nytt och dessutom är detta nya kopplat till både epistemologi och ontologi vilket gör den postmoderna kritiken av representationen unik.

Vad är då detta nya för postmodernismen? Framförallt kan man säga att det består i ett betraktande av språket som ett materiellt fenomen snarare än ett ideellt. Mening, i form av idéer blir nu ett sekundärt fenomen och de sociala och materiella implikationerna av språkanvändande hamnar i fokus. Detta, att de sociala aspekterna av språket betonas, är en utveckling som ligger i linje med den utvecklingstradition som jag kort har presenterat, men man kan även se ett radikalt brott ifråga om mening. I linje med poststrukturalisterna anser postmodernisterna att den klassiska kopplingen mellan språkligt uttryck och referens har rätt lite med varandra att göra, i alla fall i bemärkelsen representation av ting i världen. Men där poststrukturalisterna riskerar att glida in i ett idealistiskt tänkande där språket är helt frikopplat från världen knyter istället postmodernisterna ihop språket och världen genom en slags nivellering. Hos Foucault är det naturligtvis extra tydligt eftersom hans själva utgångspunkt är att diskursen är materiell, men även hos Lyotard för vilken språkspelen är bemängda med ickespråkliga element och för Baudrillard, där detta tänkande mynnar ut i resonemangen om simulacra. Språket ses, framförallt av Baudrillard och Foucault, inte som någonting väsensskilt från övriga materiella förlopp, vilket naturligtvis får stora epistemologiska konsekvenser. Att tänka sig sanning utan en möjlighet till ett språkligt metaperspektiv på världen är svårt. Om vi inte har någonting som kan representera någonting annat hur kan vi då tala om sanning? Sanning är dock inte, vilket många vill göra gällande, någonting som helt utesluts ur den postmoderna epistemologin, men sanning har inom den postmoderna teorin en lite annorlunda funktion. Generellt sett så kan man säga att postmodernisterna har en pragmatisk syn på sanning, men sanningen är intimt kopplad till makt vilken gör den komplex. Sanna satser ska inte tänkas som utsagor vilka beskriver sakförhållanden⁵⁷ utan snarare som särskilt kraftfulla utsagor.⁵⁸ Enligt Foucault är sanningen en typ av diskurs vilken kan producera sanna utsagor d v s vetande om ett specifikt område. Vetande ska inte ses i ett representativt perspektiv utan vetande är makt och att utöva vetande d v s att sätta ett subjekt i relation till en sann utsaga är att utöva makt. Av denna anledning är övergången mellan vetande såsom en diskursiv maktrelation och Foucaults biomaktbegrepp inte särskilt radikal. För även om Foucault med biomaktbegreppet syftar på en maktstrategi som direkt utövas över kroppar så bör man även se den diskursiva makten såsom en direkt

⁵⁷ Detta innebär representation

⁵⁸ Allt detta bör ses i ljuset av ett materiellt perspektiv på språket. En utsaga försvinner inte bara för att den saknar referens, den existerar redan i och med att den är i cirkulation. Postmodernisterna försöker i stället undersöka hur pass kraftfull den är.

makt över kroppar eftersom språket är materiellt och därmed utövar fysisk makt över de personer som berörs av diskursen. Detta resonemang liknar i stora drag det som Lyotard för. Lyotard menar att eftersom de vetenskapliga språkspelen inte kan legitimera sig själva genom en metaberrättelse har de vänt sig till performativiteten såsom legitimerande faktor. Sanningen kan inte sägas ligga i att utsagorna refererar till någonting utanför språkspelet utan endast genom att språkspelen är effektiva i sina materiella konsekvenser. Sanningen, i traditionell bemärkelse, är en biprodukt av språkspelens performativitet och kommer endast av att språkspelen refererar till vad de själva skapat.

Om vi jämför den postmoderna synen på språket med Freges tredelade struktur så kan vi se att det är mycket som skiljer. Varken utsägare, referens eller mening tycks längre vara på sin plats. Istället för två plan såsom Frege och hans föregångare tänker sig, dels det materiella med utsägaren och det betecknade objektet och dels det ideella med den språkliga meningen, har den postmoderna teorin bara ett plan, det materiella. En viktig konsekvens av detta är hur postmodernisterna löser problemet med skillnaden mellan idéns universella karaktär och det materiellas singulära karaktär.

4.2. Singularitet och skillnad

En problematisk aspekt av att se språket som ett helt igenom materiellt fenomen är att den universella förståelsen av ett begrepp går förlorad. Även om de flesta menar att begreppens mening är flytande och skapas genom social interaktion så har begreppen en relativt beständig kärna vilken anses vara nödvändig för att vi överhuvudtaget ska kunna kommunicera. Det krävs att man ska kunna identifiera denna kärna när man stöter på en analog situation och på så sätt förstå situationen. Postmodernisterna ser däremot alla begrepp som singulära och skillnaden som det centrala för förståelsen av hur begreppen hör ihop. Synen på begreppen som singulära kommer av det materiella perspektiv postmodernisterna anlägger på språket. Materiella ting kan inte vara identiska i den bemärkelse som den klassiska meningsteorin avser, nämligen att härröra från samma källa. Även om två utsagor kan uppvisa en strukturell likhet kan de inte bestå av samma beståndsdelar för då skulle vi inte längre tala om två utsagor utan om en och samma utsaga. En utsaga ska snarast ses som ett myller av olika sammansatta fragment, ungefär som poststrukturalisterna tänker sig sina språkliga kedjor, men inte bara beroende av språkliga beståndsdelar, utan även materiella. Som Foucault skriver, ”en utsaga måste ha en substans, ett underlag, en ort och ett datum. Och när dessa

krav förändras, byter den själv identitet”.⁵⁹ Men om nu mening är en så fragmentarisk process som beskrivs ovan, hur är det då möjligt att förstå varandra? Förståelse i den postmoderna bemärkelsen bör ses utifrån två perspektiv: sammankopplande och individuation. En utsaga är som sagt en process bestående av en mängd fragment i kontinuerlig rörelse och vad vi gör när vi förstår en utsaga är att vi kopplas ihop med denna process. Kopplandet är dock inte nödvändigtvis en passiv process, utan samtidigt som vi berörs av utsagan berörs den även av oss. En slags syntes uppstår mellan utsagan och individen, en individuationsprocess sätts igång. Gilles Deleuze har använt den skolastiska termen *haecceitas* för att beskriva detta⁶⁰. *Haecceitas* kan snarast översättas med händelse eller dettaket⁶¹ och det är en bra beskrivning av vad som försiggår i mötet mellan individ och utsaga. För enligt den postmoderna teorin är det inte bara språket som ska betraktas som en process, utan även subjektet är en fortlöpande process och att urskilja en utsagas interaktion med en individ såsom ett stabilt objekt är att lyfta mötet ur sin faktiska kontext. Lyotards misstro mot metaberättelser bör även ses i ljuset av detta, för trots att Lyotard i ”The Postmodern condition” endast berör vetenskaplig legitimitet kan man applicera Lyotards misstro på metaberättelser i stort. Individen som stabil enhet är en typ av sådan metaberättelse och Lyotards kritik av slutna system riktar sig även mot individen såsom slutet system. Det möte och den individuation som uppstår när ett subjekt kopplas till en utsaga är, som ovan påpekats, både en aktiv och passiv process. Vem som är aktiv och vem som är passiv avgörs i mötet och det kan därför betraktas som en slags kraftmätning. Som jag tidigare har påpekat är detta vad Foucault syftar på med sin diskussion av ekonomiska och politiska krafter. Detta argument vilar i sin tur på den Nietzscheanska distinktionen mellan aktiva och reaktiva krafter och Foucault såväl som Lyotard har hämtat mycket av sina idéer från Nietzsche. Deleuze skriver i sin Nietzsche-monografi⁶² att ”De dominanta eller överlägsna krafterna inom en kropp kallas för *aktiva*, de dominerade eller underlägsna krafterna kallas för *reaktiva*”.⁶³ Medan de aktiva krafterna agerar, reagerar de passiva krafterna. Det finns en tydlig politisk innebörd av detta som är kopplad till mening och det är att de aktiva krafterna har tolkningsföreträde framför de passiva och inte bara det, de har även förmågan att värdera. För både Foucault och Lyotard innebär detta att de aktiva krafterna/de politiska krafterna inte bara har möjligheten att dominera/skapa ett språkspel eller

⁵⁹ Foucault, Michel 2002b, s 126

⁶⁰ Deleuze, Gilles och Guattari, Félix *A thousand plateaus*, University of Minnesota press, Minneapolis, 2002, s 260ff

⁶¹ Från latinets *haec d v s* detta, *Haecceitas* – egenskapen att vara detta (individuella ting), Marc-Wogau, Konrad, *Filosofisk uppslagsbok*, Utbildningsförlaget Liber, Uppsala, 1970, s 116

⁶² Deleuze, Gilles *Nietzsche och filosofin*, Daidalos, Göteborg, 2003

⁶³ *Ibid*, s 85

en diskurs, de har även möjligheten att producera sanning. Lyotards förespråkande av paralogier är en direkt reaktion på detta. Paralogin innebär att motstridiga krafter möts, men att denna händelse ska kunna ledas av en aktiv individ d v s att inte språkspelets regler ska dominera paralogin som händelse och tvinga fram en koncensus, utan att individen ska kunna både tolka och värdera.

Samtidigt som den postmoderna teorin är en vetenskaplig teori är den även en politisk strategi med demokratiska förtecken. Detta gäller inte minst för den betydelse skillnaden får i den postmoderna teorin.

Skillnad har blivit något av ett modeord inom den postmoderna teorin och ofta är definitionen av skillnaden ganska vag, men jag ska försöka skissera en möjlig tolkning. Om begreppet skillnad skiljer sig inom den postmoderna teorin från common-sense förståelsen av begreppet så är det genom att skillnad framhävs som en intern egenskap vilken tingen har snarare är en relationell egenskap. Det handlar alltså inte om skillnaden mellan, utan skillnaden *i sig*. Detta kan förstås genom att vi återvänder till diskussionen om singulariteter. Objektet d v s mötet mellan motstridiga krafter, innehåller en mängd singulära element vilka blir antingen aktiva eller reaktiva i objektet. Detta är en kamp om homogeniserande d v s om vilka krafter som kan förvandla de övriga krafterna till ekonomisk makt och på så vis utöva politisk makt över dem. Men som Foucault skriver, där det finns makt finns det motmakt.⁶⁴ Homogeniseringen ska inte ses som en ontologisk process där de ekonomiska krafterna faktiskt *blir* homogena, utan snarare som en maktens strategi för att tämja heterogena krafter. De politiska krafterna *kan* inte heller homogenisera de heterogena krafterna, eftersom varje kropp (mänsklig, politisk etc.) har en individuell historia. En avvikande/individualiserande händelse får således kausal kraft eftersom alla ”kraftmätningar” är ett resultat av alla tidigare erfarenheter. Hur mäktig och homogeniserande en diskurs än blir förmår den inte radera ut den ursprungliga skillnaden. Men bara för att det finns en skillnad i sig på en ontologisk nivå, betyder inte det att homogeniseringen nödvändigtvis misslyckas, tvärtom, erfarenheten erbjuder gott om bevis på att disciplinering kan vara en framgångssaga.⁶⁵ Därför måste skillnaden affirmeras.⁶⁶ Detta är återigen en politisk ståndpunkt, men den är viktig för både Foucault och Lyotard. För Foucault erbjuder denna syn på skillnaden en möjlighet att tänka bortom strukturalismens rigida struktur utan att för den skull behöva föra in individen som strukturens motpol. För Lyotard är skillnaden förutsättningen för paralogin och på så vis

⁶⁴ Foucault, Michel 1998

⁶⁵ Se t ex Foucault, Michel 1998

⁶⁶ Deleuze, Gilles *Difference and repetition* Columbia university press, New York, 1994, s 55

förutsättningen för den postmoderna vetenskapen. Men paralogin bejakas inte alltid och systemen sluts istället vilket gör att skillnaden överskuggas. Skillnaden finns dock alltid där och gör sig påmind, det är bara en fråga om att affirmera den eller inte. Skillnad och singularitet är alltså intimt förbundna i den postmoderna teoribildningen och som vi ska se är de båda viktiga element i förståelsen av simulacra.

4.3. Simulacra

The simulacrum is not only a copy, but that which overturns all copies by *also* overturning the models: every thought becomes an aggression.⁶⁷

Simulacra är som Baudrillard skriver, en kopia utan original. Det är en repetition utan identitet med det repeterade objektet. För att detta ska bli förståeligt måste vi återvända till diskussionen om skillnad.

Man kan se simulacra som resultatet av ett möte mellan två diskurser, diskursen om identitet och diskursen om skillnad. Från ett identitetsperspektiv är kopian en representation av ett original och skillnaden mellan original och kopia ligger i ursprung. Medan kopian har sitt ursprung i originalet har originalet sitt ursprung någon annanstans (i en idé, i materiella förhållanden etc.). Från ett skillnadsperspektiv finns inget original, eller snarare, *allt* är original, allting är singulärt och har därför ingen identitet att reproducera. Simulacra uppstår genom att man kombinerar dessa två perspektiv. Till det yttre har originalet och kopiorna en identitet genom att de ser likadana ut, men de innehåller en skillnad vilken identiteten inte kan utradera. Detta resonemang är till stora delar inspirerat av begreppet mångfald från den pragmatiska traditionen. William James skriver att man förvisso kan se identitet i världen som ett tecken på enhet, men att man lika gärna kan bejaka dess mångfald. ”Om det mänskliga intellektet hade varit lika intresserat av disjunktiva som konjunktiva relationer, hade filosofin lika framgångsrikt hyllat världens *söndring*.”⁶⁸ Det handlar alltså om en perspektivförskjutning, ett hyllande av världens söndring istället för dess enhet.

Man kan säga att de två diskurserna befinner sig på två plan, ett symboliskt och ett materiellt. Reproduktionen av originalet i form av en kopia är i första hand inte en

⁶⁷ Deleuze Gilles 1994, s XX

⁶⁸ James, William, *Pragmatism*, Daidalos, Göteborg, 2003, s 86

materiell reproduktion utan en symbolisk reproduktion (även om man i viss mån kan försöka återskapa de materiella förhållandena i reproduktionen av ett original). Det är identiteten med originalet som är intressant att reproducera och förhållandet mellan original och kopia kan snarast ses som det Platonska förhållandet mellan idéer och dess avbildning i världen. En kopia kan förfinas till den grad att den är till synes omöjlig att skilja från originalet, men den kan aldrig höja sig till status av original eftersom originalet är den källa från vilken kopians egenskaper härstammar ifrån. Det finns en skillnad i ursprung som är omöjlig att överskugga.⁶⁹ För den andra diskursen, skillnadsdiskursen, är representation inte något problem. Den utgår istället ifrån att skillnaden mellan kopia och original inte består i en identitetsrelation skild genom ursprung, utan utgår istället ifrån att allt är original d v s allt är av en singular karaktär. Visserligen kan saker likna varandra väldigt mycket och samtidigt ingå i en kedja av händelser, vilket kanske kan påminna om relationen mellan kopia och original, men faktum är att kopiorna har en singular karaktär genom att de har individuell, materiell existens. Detta följer av att kopiorna kan vara tillverkade i likadant material som originalet, men inte i (numeriskt sett) samma material. De kan vara tillverkade i samma form som originalet, men inte *samtidigt* i samma form som originalet. Detta innebär att även om det finns en symbolisk identitet så kan det aldrig finnas en materiell identitet. Materiell identitet skulle innebära att vi talade om ett och inte en mängd föremål och förutsättningen för att en diskussion om identitet mellan föremål ska vara fruktbar är att vi utgår från minst två ting.

Även om diskussionen om simulacra är långtifrån ny så har problematiken blivit akut i det postmoderna tillståndet. Både Baudrillard och Lyotard pekar på datorns betydelse för kunskapsproduktionen och med det produktionen av verkligheten. Om man ser på hur detta påverkar de båda diskurserna som ovan presenterats så blir Baudrillards och Lyotards resonemang rimligt. I en tid där mjukvara är långt mer intressant än hårdvara blir argumentet mot materiell identitet omkullkastat. De program vi använder när vi arbetar med datorer är i själva verket immateriella⁷⁰ och man kan därför prata om identitet utan skillnad. Den skillnad som tidigare alltid har legat inneboende i tingen har på detta vis uttraderats. Det finns inte längre ett ting som representeras i en bild, bilden är allt tinget består av. Men det är inte bara för den materiella aspekten av tinget som datorn får betydelse. Även den symboliska sidan får sig en törn. Även om man temporalt sett kan säga att det fortfarande existerar kopior och

⁶⁹ Naturligtvis kan en kopia ryckas ur sitt sammanhang och bli till ett original i ett annat sammanhang, ta t ex Marcel Duchamps pissuar som uppenbarligen är en industriell reproduktion av en ursprunglig skiss av just denna typ av pissuar. Det jag menar är att kopian inte kan bryta sin relation med originalet så vida det inte bryter från serien av kopior som helhet.

⁷⁰ Även om man kan argumentera för en materiell existens i form av kopplingar i datorns kretskort

original så blir det nu omöjligt att avgöra vilken som är vad bara genom att titta på objekten. Dessutom blir en kopia på en kopia likadan som en kopia på ett original, det finns helt enkelt inget som skiljer kopian från originalet. Detta är naturligtvis ett sätt att se på simulacra och det är vanligtvis detta synsätt som presenteras när man diskuterar simulacra. Detta synsätt har sina poänger men det har även klara begränsningar bl a i fråga om datorns roll i samhällslivet. Med datorns mjukvara har möjligheten att avgöra kopia från original blivit ytterst begränsad, då man inte kan tala om en materiell produkt på samma sätt som tidigare.⁷¹ Baudrillards resonemang bygger mycket på att datorns intåg var en slags epistemologisk tröskel över vilken vi nu har klivit och därmed gjort allt vetande instabilt. Detta tycks i själva verket inte vara något större problem för folk i allmänhet, världen är fortfarande en stabil enhet just för att folk uppfattar den på detta vis. Även om man på grund av den immateriella karaktären som mjukvaran har kan säga att metafysiken är förlorad och bilden är allt som är kvar bör man anlägga ett pragmatiskt perspektiv på detta och bedöma saker efter deras konsekvenser. Informationen som datorerna förmedlar har effekter och som förmedlare av effekter är den högst reell. Detta kan även appliceras på Baudrillards övriga exempel. Ett bankrån är ett bankrån på grund av sina konsekvenser och det är därför omöjligt att simulera ett bankrån i en naturlig miljö utan att faktiskt utföra detsamma, men detta är knappast någonting nytt utan effekter har i själva verket varit centralt både före och efter postmodernismens uppkomst. Detta synsätt ger dock inte Baudrillard rättvisa och även om hans argumentation till viss del kan vara förvirrande så finns det en annan läsning som är mer fruktbar och ger en djupare förståelse av begreppet simulacra.

Den andra läsningen av simulacrabegreppet har en tydlig politisk dimension, vilken framkommer i det inledande citatet. ”Every thought becomes an aggression”. Simulacra är en aktiv handling och mer specifikt, en affirmation av skillnaden. Om man, som jag ovan påpekat, ser simulacra som ett möte mellan identitets- och skillnads- diskurserna kan man betrakta simulacra som ett språkspelsdrag inom identitetsdiskursen vilket gör att skillnadsdiskursen blir inkorporerad däri. Simulacra som språkspelsdrag är dock inte bara riktad mot en identitetsrelation på ett lokalt plan, utan ska förstås som en utmaning av identitetsdiskursen som sådan. Genom att affirmera skillnaden visar man att vad som till synes är en identitetsrelation vilken repeteras i själva verket innehåller element som skiljer sig och därmed antyder man att det finns två sidor av objekten, en sida bestående av likheter, men även en av skillnader.

⁷¹ Med detta menar jag dock inte att mjukvaran skulle vara immateriell, utan endast att upplevelsen av tinget (mjukvaran) är svårare att koppla till en specifik materiell position än tidigare.

En viktig aspekt av Baudrillards resonemang är att det reella har gått förlorat och ersatts av det hyperreella. Men förlusten av det reella ska inte ses som en förlust av verklighet utan snarare som en förlust av en viss diskurs om verkligheten. Det är, som jag ovan påpekat, inte en ontologisk utan en epistemologisk förskjutning. Genom att kopia och original blir allt svårare att urskilja ruckas även förutsättningen för det reellas diskurs vilken bygger på att man kan upprätta en dikotomi i reellt och imaginärt. När denna dikotomi upplöses inträder hyperrealiteten. Hyperrealiteten är det tillstånd där allt är reellt och ingenting imaginärt eftersom objekten inte längre har någon referenspunkt utanför dem själva. Det finns inte längre någon diskurs som kan rättfärdiga att en händelse ska ha (ontologisk) prioritet över någon annan händelse, allt är nivellerat och vad som är kvar är tingens konsekvenser. ”It is all of metaphysics that is lost”, ett helt pragmatiskt perspektiv på det reella. I ljuset av detta bör man även se affirmationen av skillnaden. En kopia kan ha sitt ursprung i ett original, men i och med att det har materiell existens har det förmågan att producera andra effekter än originalet och lösgör sig därmed från identitetsrelationen. Baudrillards resonemang liknar till stora delar Foucaults resonemang om sanning som en diskurs då båda resonemangen bygger på att vi inte kan inneha en extern position där vi har förmågan att bedöma vad som är sant⁷² respektive vad som är reellt⁷³. Detta innebär dock inte att allt har utelämnats åt någon slags godtycke där vad som helst kan vara sant och verkligt och där personer i maktpositioner därmed har makt att manipulera verkligheten som de vill. Det är snarare tvärtom. I och med att man bedömer händelser utifrån dess konsekvenser blir det svårare att finna legitimitet för en falsk eller uppdikad handling. Det är just det Baudrillard skriver, även om det inte alltid är tydligt. Makten måste arbeta med avledande manövrar i form av simuleringar just på grund av detta problem. Vietnamkriget kan ses som ett exempel på detta. Under de politiska protesterna mot Vietnamkriget slöt sig krigsmotståndarna och Vietnamveteranerna samman för att visa upp krigets baksidor i form av fysisk och psykiskt lidande soldater. Detta fick stort opinionsmässigt genomslag och Vietnamkriget började betraktas som orättfärdigt. Utgångspunkten för antikrigspropagandan var ett mikroperspektiv, vilket var effektivt då krig ofta är fasansfullt på mikronivå. Detta kunde inte bemötas på en makronivå⁷⁴, men inte heller på en mikronivå då krigsveteranernas sak var så stark. Den amerikanska regeringen tvingades därför att angripa antikrigsmotståndarna och utmåla dem som antiamerikanska och destruktiva element d v s

⁷² Epistemologisk nivå

⁷³ Ontologisk nivå

⁷⁴ Då detta bemötande fördes ner på mikronivå av krigsmotståndarna, genom att hävda att politikerna var maktgalna, giriga, blodtörstiga etc

förflytta orsaken till problemet från dem själva till motståndarna och på så vis försöka vinna propagandakriget. På grund av att man inte kunde få tillräckligt stöd för sin version genom de konsekvenser av kriget som visades upp, var man tvungen att skapa ett nytt problem vilket skulle överskugga det ursprungliga problemet.

Det finns en annan aspekt av Baudrillards reella och det är det reella som naturligt kontra det imaginära som konstruerat. När Baudrillard skriver att Disneyland presenteras som imaginärt så att Los Angeles (och övriga Amerika) ska verka reellt är det just detta han syftar på. Det Baudrillard vill få fram är att det reella inte är en okomplicerad företeelse utan att det reella är ett resultat av ständiga maktkamper och att verkligheten såsom vi finner den i högsta grad är en konstruktion. Vad simulacra gör är att lyfta fram dessa maktkamper och visa på att allt består av relativt kontingenta konstruktioner. Lite av poängen med att använda begreppet simulacra är just att det refererar till någonting simulerat, någonting artificiellt. Som Baudrillard skriver ”The simulacra is never what hides the truth – it is truth that hides the fact that there is none. The simulacra is true”.⁷⁵ Verkligheten sedd såsom en konstruktion gör det möjligt att se bortom en homogeniserad bild av verkligheten. Sammanfattningsvis kan man säga att simulacra bör ses som ett språkspelsdrag eller en strategi inom diskursen samtidigt som det är en epistemologisk och en ontologisk förskjutning. Språkspelsdrag, eftersom det, liksom andra språkspelsdrag, förändrar förutsättningen för språkspelen som sådant. Men det är samtidigt en utmaning mot språkspelen och istället för den relativa öppenhet som språkspelen erbjuder så bör det fält inom vilket simulacra opererar kanske snarare ses som en Foucauldiansk diskurs. En epistemologisk förskjutning, eftersom simulacra förändrar synen på vilken tillgång vi har till världen. Från sanning om tingens ”reella” egenskaper till en referens utanför den faktiska empiriska verkligheten till en sanning baserad på tingens effekter. En ontologisk förskjutning, eftersom världen utifrån simulacras perspektiv betraktas som sammansättningar av singulära krafter snarare än organiska helheter.

⁷⁵ Baudrillard, Jean *Simulacra and simulations* University Of Michigan press, Ann Arbor, 1994, s 1

5. Immanenstänkandets inflytande

5.1. Postmodernism och immanens

Hardt och Negri ser som bekant moderniteten som ”en kris som föds ur den oavbrutna konflikten mellan de immanenta, konstruktiva, kreativa krafterna och den transcendent kraft som syftar till att återställa ordningen”⁷⁶ och detta är en konflikt som radikaliseras ytterligare inom den postmoderna teorin. Tanken på att skapa en teori för de immanenta krafterna och på så vis bryta med det transcendent tänkandet är i själva verket en av grundpelarna i det postmoderna teoribygget. Idén om att teoretisera världen utifrån ett immanensperspektiv är dock långt ifrån ny och under senaste 30-40 åren kan man se att en historisk kanon över detta immanenstänkande har tagit form. Dess fader anses allmänt⁷⁷ vara den skolastiske filosofen Johannes Duns Scotus vars lära om det univokala varat bryter med den då rådande uppfattningen om varat såsom ekvivokalt d v s såsom varande på många olika vis.⁷⁸ Varat tänks såsom varande likadant för allt som existerar och med det vill Duns Scotus visa att ”’Omne ens habet aliquod esse proprium’ – varje entitet har ett singulärt väsen”.⁷⁹ Denna tradition av immanenstänkande löper sedan genom historien och bland de kanoniserade teoretikerna kan man bl a nämna Spinoza och Nietzsche. Varför blommar då detta tänkande upp i den postmoderna teorin? Orsakerna är många. Först och främst så kan man, som jag ovan påpekade, se de specifika materiella betingelserna som särskilt gynnsamma för att denna typ av tänkande ska uppstå. Som både Lyotard och Baudrillard påpekar så har den allt större roll datorn spelar i vårt samhälle en avgörande betydelse. Dels så kan man se det av datorn orsakade problemet med att avgöra vad som är kopia och vad som är original såsom en orsak eftersom man konfronteras med det faktum att till synes identiska ting kan skilja sig i effekt. Detta leder i sin tur till en slags skillnadsinflation där skillnaden kan appliceras på identitetsrelationer analogt med hur det görs i fallet med datainformation. Dels så kan bildens dominans i och med informationstekniken ses som en orsak. När representationen vida överglänser det representerade (kvantitativt sett) tvingas man fråga sig huruvida det verkligen råder ett identitetsförhållande mellan avbilden och det avbildade. Detta leder till att man tvingas omvärdera bildens funktion och natur. En annan orsak är den globala kapitalismens dominans och den nivellering vilken denna för med sig. Marx och Engels skriver i ”Det

⁷⁶ Hardt och Negri 2003, s 76

⁷⁷ Text av Hardt, Negri, Deleuze

⁷⁸ Lübecke 2003, s 121ff

⁷⁹ Hardt och Negri 2003, s 72

kommunistiska manifestet” att ”den eviga osäkerheten och rörligheten känneteckna bourgeoisins epok framför alla tidigare [...] Allt varande och all stadighet upphör, det heliga vanhelgas, och människorna hava slutligen tvungits att betrakta sin levnadsställning, sina ömsesidiga förhållanden med nyktrare ögon.”⁸⁰ Den rörlighet Marx och Engels beskriver är, som bekant, karaktäristisk för den moderna eran, men denna rörlighet radikaliseras ytterligare inom det postmoderna. Det bruksvärde som tidigare tillskrevs tingen framställs som allt mer borttynad till förmån för ett bytesvärde vilket gör alla ting nivellerade. Allt kan köpas och säljas och är därmed jämförbart. Samtidigt förlorar tingen inte sin prägel av att vara just individuella ting. För samtidigt som tingen kan jämföras med varandra sätter just den uppsättning av ting som man för tillfället konfronteras med en specifik prägel på tillvaron eftersom man konfronteras med just de tingen. Det skulle kunna vara på ett annat vis, men samtidigt kan man inte bortse från att det *är* på ett visst vis. Man tvingas göra upp med invanda föreställningar om tingens natur med sina ”nyktrare ögon” samtidigt som man möter en värld lika rik på intryck. Denna effekt av kapitalismens nivellering kan inte minst ses inom den ökade grad av mobilitet som globaliseringen har medfört. Man kan inte längre tala om en radikal ”annanhet” hos utomeuropeiska kulturer vilket var självklart för t ex de europeiska kolonisationsöarna, men samtidigt tycks inte känslan av samhörighet riktigt infinna sig. Deleuze och Guattari skriver att ”Racism operates by the determination of degrees of deviance in relation to the White-Man face”,⁸¹ och detta är talande för den sena moderniteten. Lika men ändå olika. Idéhistoriskt sett så kan det vara svårare att se varför detta tänkande dyker upp i den postmoderna teorin. I och med att alla tre teoretiker jag har behandlat i uppsatsen är fransmän så kan man kanske se till den specifikt franska kontexten. Den moderna franska filosofin kan framförallt sägas vila på den viljefilosofi som Bergson respektive Sartre utvecklar. Förvisso innebär strukturalismens determinism ett brott med denna förhistoria, men då ska man komma ihåg att strukturalismens storhetstid är begränsad till 2-3 år (ca 1966-68) och att den kritik av begreppens koppling till tingen som blir tongivande inom poststrukturalismen finns redan hos Bergson.⁸² En annan tendens inom franskt marxistiskt tänkande⁸³ är den som inleds av Althusser, nämligen att läsa ut Hegel ur Marx (och ersätta Hegel med Spinoza). Detta arv av marxistiskt tänkande bortom Hegel kan sägas genomsyra de tre teoretiker jag har tagit upp. Detta idéhistoriska resonemang är dock vanskligt, dels av den anledningen att postmodernismen långt ifrån endast är ett franskt fenomen, men framför

⁸⁰ Marx, Karl och Engels, Friedrich *Det kommunistiska manifestet* Tidens förlag, Stockholm, 1970, s 18

⁸¹ Deleuze och Guattari 2002, s 178

⁸² Se t ex Bergson, Henri *Materia och Minne* Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1913, s 136ff

⁸³ Till vilket de teoretiker jag har tagit upp kan sägas tillhöra.

allt av den anledningen att det är svårt att avgöra vad som är orsak och vad som är verkan. Gör kopplingen till filosofihistorien att dessa tre tänkare utvecklar en samhällsanalys baserad på immanenstänkande, eller är det samhällsförändringarna som orsakar återkoplandet till filosofihistorien? För trots allt är denna kanon av immanenstänkande en relativt ny uppfinning och den återkoppling som har gjorts är långt ifrån en självklarhet. Oavsett om orsaken till detta tänkande har materiella eller ideella orsaker kan man dock konstatera att det har uppstått och att det har en förhistoria vilken är intimt kopplad till det moderna samhället. Hur avtecknar sig då detta tänkande hos de tre ovan beskrivna teoretikerna?

Konkret sett så är ett av de tydligaste tecknen deras syn på språket. Postmodernisternas syn på språket kännetecknas, som beskrivet ovan, av ett materialistiskt synsätt. Den dualism som vanligtvis genomsyrar tänkandet är här reducerat till ett enda plan, det materiella. Denna nivellering skapar ett språk som inte enbart styrs av språkliga faktorer utan även av sociala och ekonomiska faktorer. Med detta inte sagt att språket skulle vara identiskt med det ekonomiska eller det sociala, Foucaults diskursteori är en teori om språk och inte om någonting annat. Den stora skillnaden jämfört med tidigare syner på språket är att det inom det postmoderna inte är *kvalitativt* skiljt från den övriga världen och i den bemärkelsen är det immanent i den materiella världen. Det behövs inga ytterligare förklaringsnivåer för att beskriva språket.

Någonting annat som tyder på detta är synen på tingen, vilken är intimt förknippad med språket. Eftersom postmodernisterna anser att uppdelningen mellan innehåll och uttryck är förlegad framhäver de en slags syntes av de båda elementen. Innehållet är identiskt med uttrycket eller annorlunda uttryckt, tingens essens ligger i dess förmåga att påverka och påverkas. Synen på tingen är alltså analog med synen på språket, de är båda inriktade mot hur språket respektive tingen agerar i relation till sin omgivning. För tingens del innebär detta att de betraktas som simulacra d v s verkliga i den mån de kan producera verkliga effekter. Immanenstänkandet uttrycks här genom att den klassiska uppdelningen Kant gör mellan tinget i sig och tinget för mig försvinner och att både tingens insida och utsida befinner sig på samma nivå.

I mer abstrakta termer kan man tala om att immanenstänkandet uttrycks på både en epistemologisk och en ontologisk nivå. Epistemologiskt sett är kritiken av sanningen kanske det mest framträdande (och kontroversiella). Sanning i traditionell bemärkelse betecknar språkligt sett huruvida man kan avgöra om en utsaga överensstämmer med objektet den utsägs om. Denna syn på sanning förkastas av postmodernisterna då de inte anser att språket kan upprätta ett identitetsförhållande mellan utsaga och omvärld. Detta grundas i ett

immanenstänkande då kritiken till stor del bygger på att språket inte kan anlägga ett metaperspektiv på världen d v s språket och världen befinner sig på samma plan. Denna ståndpunkt är dock långt ifrån ny och problemet med att referera till sin erfarenhet har beskrivits av såväl vetenskapsmän som konstnärer. Vad som är anmärkningsvärt i det postmoderna är i själva verket inte frågeställningen som sådan utan snarare lösningen. De postmoderna tänkarna väljer helt att bortse från språklig mening och riktar istället in sig på språkets funktion, även i de fall där språklig mening skulle kunna avtäckas. Den analytiska filosofin har med gott resultat kartlagt språkets immanenta struktur, huruvida resonemang är stringenta rent logiskt sett. I denna bemärkelse kan man tala om sanning, men det är inte mot detta den postmoderna kritiken vänder sig. Vad som istället är intressant är hur språket förhåller sig till världen och även om sanna utsagor finns inom ett språk⁸⁴ så är det snarare den funktion de har i och med att de är sanna som betyder någonting. I grunden för detta resonemang ligger tanken att man inte kan anlägga ett språkligt metaperspektiv för att förklara ett materiellt förlopp, språket och den materiella världen måste ses som varande på samma nivå, språket måste vara immanent i världen. Därmed inte sagt att vi inte kan veta någonting. Tvärtemot den ibland så bistra synen på vetandets möjligheter inom det postmoderna är postmodernisterna själva relativt positiva, tag t ex Lyotards paralogier. Vad som framförallt utmärker det postmoderna vetandet är att det är pragmatiskt, rörligt och relationellt. Pragmatiskt i den bemärkelse att det är tingens och språkets effekter man undersöker då dessa är de enda man kan erfara utan att postulera egenskaper som överskrider världen såsom vi uppfattar den. Rörligt i den bemärkelsen att språket och tingens egenskaper förändras beroende på hur de används och vetandet om dem måste således förändras med dem. Relationellt i den bemärkelsen att tingens egenskaper är beroende av de relationer de har till sin omgivning och vårt vetande är därför beroende av dessa relationer. Samtidigt ingår vi som vetande i relation till tingen och denna relation är inte skiljd från övriga relationer utan bör även den tas i beaktande. Relationerna utspelas på samma plan och man kan därför inte betrakta vissa relationer som metaförhållanden (t ex rollen som forskare). Det postmoderna vetandet kan snarast betecknas som ett praktiskt vetande då det handlar om att påverka och låta sig påverkas. Just därför är paralogin så viktig för Lyotard, för om någonting så handlar postmodernt vetande om en kumulativ process. Att bejaka felsluten i en tankeprocess blir därför att öppna upp till en större värld av vetande, ökade möjligheter att ta sig fram i världen.

⁸⁴ Sanna i den bemärkelsen att de refererar till en texts inre struktur.

Ontologiskt sett så avspeglas immanenstänkandet i en strävan mot en helt materialistisk teori. Varken språk, sociala relationer eller ting har ett innehåll som går utöver vår erfarenhet. Postmodernisterna försöker således göra upp med ett dualistiskt tänkande, vilket till viss del genomsyrar historien. Samtidigt är detta problematiskt då postmodernisterna riskerar att byta ut en form av metafysik mot en annan. Foucaults maktbegrepp är ett exempel på detta. På ett vis är det en teori om makten som helt immanent i de sociala relationerna. Makt är inte någonting man kan inneha och utöva d v s någonting som läggs till de sociala relationerna, utan makten är hela tiden realiserad i de sociala relationerna. De sociala relationerna består av maktförhållanden. En viktig skillnad här är den mellan potentiellt och reellt. Makten kan aldrig vara potentiell då detta skulle antyda att människor har egenskaper vilka överskrider deras faktiska handlingar, utan makten är alltid reell d v s den uppstår när man realiserar den. Makten är på så vis helt immanent. Samtidig är själva maktbegreppet problematiskt eftersom makt inte är någonting vi kan erfara, utan det är ett koncept härlett från möten mellan kroppar. Foucaults maktbegrepp riskerar alltså att bli ett metafysiskt begrepp och kan underkastas samma kritik som Hume underkastar kausaliteten. Denna problematik antyder dock det radikalt nya som postmodernismen tvingas införa för att skapa en helt immanent teori. Problemet ligger framförallt i en diskrepans mellan en traditionell syn på allmänbegrepp och centrum och en postmodern syn på varat som singulärt. Enligt den traditionella synen är subjektet den minsta enheten i en social relation och som sådan upplevelsernas centrum. Subjektet skapas visserligen i relation till andra, men människan har ändå vissa kvaliteter som är specifikt mänskliga, vilka t ex en hund eller en blomma inte har. Postmodernisterna motsätter sig detta och betraktar istället tingen och människorna såsom aggregat av krafter (förmågor) vilka inte kan sägas ha något beständigt centrum utan förändras beroende på de relationer de ingår i. Allmänbegreppet människa blir därför meningslöst då det inte refererar till något specifikt objekt, medan ett begrepp som kraft blir högst centralt eftersom detta betecknar tingens effekt i världen. Även här bör man se skillnaden mellan potentiellt och reellt då kraft alltid innebär en realiserad kraft, en kraft agerar alltid i den mån den existerar. Man kan se en analogi med de naturvetenskapliga krafterna för vilka det inte finns något potentiellt agerande, utan deras själva essens ligger just i att agera.⁸⁵ Om Foucault uttrycker

⁸⁵ En tänkbar orsak till detta felslut rörande krafter är språkets subjekt-predikat struktur där predikatet förutsätter subjektet, eller som Nietzsche uttrycker det, ” På samma sätt nämligen som folk skiljer blixten från dess blixtrande och uppfattar det senare som *handling*, som verkan av ett subjekt, som kallas blix, så skiljer folk moralen också styrkan från styrkans yttringar, som om det bakom den starke fanns ett neutralt substrat vilket det *stod fritt* att visa styrka eller inte. Men det finns inte något sådant substrat; det finns inte något ’vara’ bakom handla, verka, bliva; ’den verkande’ är blott tilldiktad verkan, -verkan är allt”.(ur Nietzsche, Friedrich *Samlade skrifter band 7: Till moralens genealogi* Symposium, Stehag, 2002, s 216)

detta förhållande för de sociala relationerna, så kan Baudrillard sägas göra det för tingen. Simulacra innebär att vi inte kan tala om en tingens eller händelsernas essens liggande utanför deras effekter. Som Baudrillard påpekar så finns det ingen extern punkt ifrån vilken detta skulle vara möjligt. Även om Baudrillards och Foucaults analyser skiljer sig från varandra, kan man i grunden se immanensen som genomsyrande de bådas tänkande.

Man kan sammanfatta det postmoderna immanenstänkandet i några punkter rörande dess epistemologiska och ontologiska utgångspunkter och konsekvenser:

- Vetandet befinner sig inte på en metanivå utan är ett aktivt handlande i världen och kan inte hämta legitimitet utifrån någon annan position – Lyotards kritik av metaberättelser och hans betoning av vetande som språkspel, Baudrillards förskjutning från reellt till hyperreellt, Foucaults materiella diskurser.
- Vetandet fortskrider inte genom avgränsning av sant och falskt, utan snarare genom produktion – Lyotards paralogier, Foucaults produktiva diskurser
- Varat är kvalitativt sett detsamma överallt – Foucaults kritik av generella kategorier till förmån för krafter, Baudrillards hyperreal.
- Varat är singulärt – Baudrillards simulacra, Foucaults motmakt, Skillnad.
- Varat är alltid reellt och aldrig potentiellt – Foucaults makt och krafter, Baudrillards simulacra.

5.2. Postmodern teori – en kritik

Den postmoderna teorin, sedd som ett immanenstänkande, har säkerligen många aspekter som kan gynna vetenskapen, men den är långt ifrån problemfri. Ett av de största problemen är bristen på metaperspektiv. Då postmodernisterna ser allting såsom förlöpande på ett plan blir det traditionellt vetenskapliga reflekterandet en omöjlighet. Så snart man intresserar sig för ett område blir man en deltagare och vad som vanligtvis beskrivs som en deskriptiv utsaga om ett fält är i själva verket endast ett drag i det vetenskapliga språkspillet. Detta drabbar inte minst de postmoderna teoretikerna själva. Det tycks som en olöslig paradox. Om vetenskapsteorin, såsom Lyotard presenterar den i *The postmodern condition*, tillåts vara en metavetenskap vilken blickar ut över de andra vetenskaperna innebär detta att antingen måste även den betraktas som utövare av "terror" d v s att den agerar för ett slutande av den vetenskapliga processen, eller så måste den betraktas som ett öppet system vilket innebär att andra

handlingar än språkspelsdrag är möjliga inom vetenskapen. Foucault stöter på samma problem. Varför ska Foucaults teorier om diskurser och makt tillskrivas en rent deskriptiv status när den övriga vetenskapen uppenbarligen inte tillskrivs detta? Naturligtvis kan (och på postmodernt manér kanske bör) dessa teorier betraktas som ovanligt kraftfulla utsagor eller drag inom språkspel, men problemet blir att dessa då inte kan betraktas som kvalitativt skilda från politiska, teologiska eller ens estetiska utsagor. Paul Feyerabend driver i sin bok *Mot metodtvånget*⁸⁶ tesen att vetenskapen faktiskt bedrivs utan hjälp av en metavetenskap och att de olika vetenskapliga disciplinerna följer sina egna immanenta kriterier. Detta är, ur en modern synvinkel, en lösning på denna problematik, men det specifikt postmoderna problemet är att i stället för att, som i det moderna, vetenskaperna autonomi leder till en ökad differentiering, har utvecklingen gått mot en avdifferentiering. Detta innebär att t ex en estetisk utsaga kan ha lika stor, eller större, effekt som en vetenskaplig utsaga inom vad som traditionellt anses som det vetenskapliga fältet. Utan metaperspektiv står man handfallen inför detta.

Ett annat stort problem är varat betraktat som singulärt och effekten detta får på allmänbegreppen. En värld genomsyrad av partikularitet är från ett vetenskapligt perspektiv ohanterlig och från ett mer vardagligt perspektiv, obeboelig. Även om vi inte vetenskapsteoretiskt sett kan bevisa lagbundenheterna vilket Hume visade, så måste vi (och kan utan större problem) trots detta leva i världen. Våra allmänbegrepp kanske inte är korrekta i den mån att de överensstämmer exakt med vad de beskriver, men utifrån ett pragmatiskt perspektiv är de effektiva. Postmodernisterna kan naturligtvis inte bortse från detta och tvingas naturligtvis att använda sig av allmänbegrepp. Samtidigt kritiseras allmänbegreppens deskriptiva funktion såsom refererande till konstanta och stabila kategorier. Återigen blir problemet med metaperspektiv aktuellt. Postmodernisterna tenderar att inte inkludera sina egna texter i det material de analyserar. De tillåter sig själva att inta en metaposition där allmänbegreppen betraktas som deskriptiva medan begreppen i de texter postmodernisterna analyserar betraktas utifrån en strikt funktionell synvinkel.

Om man ser till praktiska konsekvenser och eventuella lösningar på dessa problem, så kan man i det första fallet se vad som, rent praktiskt sett, har varit det mest förödande för postmodernismen. Utan metaperspektiv finns ingen möjlig kvalitetskontroll, men det öppnar samtidigt upp för stor produktivitet och detta är just vad som hände under 80-talet. Mängder av så kallat postmodernt vetande strömmade ut och mycket av det var dåligt

⁸⁶ Feyerabend, Paul *Mot metodtvånget*, Arkiv förlag, Lund, 2000

underbyggt eller rent av substanslös begreppsakrobatik. Det kanske bästa exemplet på detta är en artikel författad av fysikprofessorn Alan Sokal⁸⁷, menad som en kritik mot denna utveckling. Artikeln innehöll en mängd trendiga postmoderna begrepp, men saknade egentlig mening. Trots detta lyckades han få den publicerad i en vetenskaplig tidskrift. Även argumentet att utsagor bör bedömas efter deras funktionalitet blir i detta fall problematiskt. Retoriska knep och förföriska begrepp väger, såsom Feyerabend har visat, onekligen tyngre än sakliga argument så länge man inte har en extern punkt att referera till. Kritiken mot postmodernismen har således varit hård och bristen på metaperspektiv tycks vara ett olösligt problem.

Det andra problemet har medfört att tidigare stabila begrepp med homogent innehåll t ex klass, har kritiserats (och ibland förkastats) vilket har medfört att samhällsvetenskapens verktygslåda har försvagats. Här kan man dock se vissa tendenser till en positiv utveckling med begrepp som t ex Hardt och Negris ”Mängden” (Multitude). Detta begrepp tar tillvara på den inneboende mångfald en grupp av människor har utan att radera ut dessa skillnader till förmån för gruppidentitet, eller som Hardt och Negri själva uttrycker det ”The multitude is an internally different, multiple social subject whose constitution and action is based not on identity or unity (or, much less, indifference) but on what it has in common”.⁸⁸

5.3 Queerteori och immanenstänkande

Trots att postmodernismen mest har framstått som en kritisk rörelse har det immanenstänkande jag beskrivit i uppsatsen haft ett visst positivt inflytande på samhällsvetenskaperna. De områden där detta inflytande har varit störst är inom forskning kring sociala rörelser i Hardt och Negris anda, postkolonial forskning, men kanske framförallt inom feministisk forskning, genom den så kallade ”queer”-teorin. Forskning med teoretisk grund i queerteori är, framförallt i Sverige, en relativt ny företeelse, men har trots det väckt stort intresse och ett exempel på detta är det temanummer av kvinnovetenskaplig tidskrift (”Sex och kön” nr 3/4-98) som ägnas åt de problem queerteorin väcker.

Begreppet ”queer” har funnits som öknamn på homosexuella i den engelsktalande världen under stora delar av nittonhundratalet, men under prideparaden⁸⁹ i New York i juni 1990 distribuerades ett flygblad, kallat Queer manifest, vilket uppmanade

⁸⁷ Sokal, Alan “Transgressing the boundaries: Towards a transformative hermeneutics of quantum gravity”, *Social text* nr 46/47, 1996, s 217-252

⁸⁸ Hardt, Michael och Negri, Antonio *Multitude* Penguin Press, New York, 2004, s 100

⁸⁹ En manifestation för homosexuellas rättigheter

homosexuella att, bland annat, göra begreppet queer till "sitt" d v s att börja använda queer i självbetecknande syfte.⁹⁰ Tanken bakom detta var att homosexuella, istället för att anpassa sig enligt heterosexuella normer, skulle bejaka sin "annanhet" och skapa sina egna normer. Samma år publicerade Judith Butler boken *Gender Trouble*, vilken kom att bli startskottet för teoretiserandet kring denna nya "queerhet". Butler hävdar i *Gender Trouble*, framförallt med utgångspunkt i Michel Foucault och Monique Wittig, att distinktionen mellan sex (biologiskt kön) och gender (socialt kön/könsroll) som har upprättats av feministiska forskare, inte är korrekt, utan att båda kategorierna i själva verket är socialt konstruerade av vad Butler kallar "den heterosexuella matrisen". Den heterosexuella matrisen är ett slags kodifierande av kroppar, vilken har heterosexualiteten som grund. Men den heterosexuella matrisen är ingenting som tillkommer redan färdiga kroppar, utan kropparna skapas tillsammans med den heterosexuella matrisen, eller som Tiina Rosenberg uttrycker det "kroppar är inte begripliga i sig utan kulturen skapar begripliga kroppar genom den heterosexuella matris som kräver en genusordning med två tydligt identifierbara kön/genus".⁹¹

Vilka kopplingar finns det då mellan queerteori och postmodern teori?

En stark koppling, vilken jag ovan har antytt, är den mellan Judith Butler och Michel Foucault. Framförallt Foucaults senare tänkande, från *Övervakning och straff* är väldigt tongivande för Butlers filosofi. Heteronormativiteten, d v s den heterosexuella matrisen "in action", är en disciplinerande företeelse i Foucaults bemärkelse och. Foucault skriver i *Övervakning och straff* att "disciplinen är en teknik för att bringa ordning i den mänskliga mångfalden"⁹², vilket även kan sägas om den heterosexuella matrisen. På grund av detta kom många queerteoretiker att intressera sig, framförallt i ett inledande skede, för "könsöverskridare" d v s transpersonligheter. Se t ex Sara Danius *Med silverpipa eller låtsaspenis*⁹³ eller Cecilia Garmes *Transvestiter utan paljetter*⁹⁴, båda införda i Bang nr 4/95. Även makten tänks på samma sätt inom queerteorin som av Foucault. Makten finns överallt och alla relationer genomsyras av makt. Det finns ingen som innehar makten, utan den är relationell. Därför bör könsöverskridarna inte ses som stående utanför makten, utan istället inneslutna i maktrelationer, men som motståndare till maktens strategier. Butler skriver därför att "The critical task for feminism is not to establish a point of view outside of constructed identities [...] The critical task is, rather, to locate strategies of subversive repetition enabled

⁹⁰ Rosenberg, Tiina *Queerfeministisk agenda Atlas*, Stockholm, 2002, s 34ff

⁹¹ Ibid, s 71

⁹² Foucault, Michel 1998, s 162

⁹³ Danius, Sara *Med silverpipa eller låtsaspenis* Bang nr 4/1995, Stockholm

⁹⁴ Garme, Cecilia *Transvestiter utan paljetter* Bang nr 4/1995, Stockholm

by those constructions, to affirm the local possibilities of intervention through participating in precisely those practices of repetition that constitute identity and, therefore, present the immanent possibility of contesting them”.⁹⁵ Men det finns en grundläggande punkt där kopplingen mellan queerteorin och det postmoderna immanenstänkandet blir särskilt tydlig och det är om man beaktar den genealogiska metod som Butler, med utgångspunkt i Foucault och Nietzsche, använder. Butler tänker sig, liksom Foucault, att sexualiteten inte är någonting som existerar före kulturell kodifiering, utan växer fram som en konsekvens av denna. Grundtanken är att det inte finns subjekt före kulturen, till vilket det kopplas en samling attribut, utan att subjektet istället är en effekt av kulturen. Butler citerar Nietzsches *Till moralens genealogi* där Nietzsche skriver ”det finns inte något ’vara’ bakom handla, verka, bli; ’den verkande’ är blott tilldiktad verkan, -verkan är allt”.⁹⁶ Hon skriver sedan ”There is no gender identity behind the expression of gender [...] identity is performatively constituted by the very ‘expressions’ that are said to be its results”⁹⁷ Det finns alltså inte två plan vilket sexualitet kan tänkas, ett biologiskt där vi är antingen man eller kvinna beroende på anatomiska skillnader och ett socialt där våra könsroller skapas, utan ett plan vilket är intimt förknippat med makten. Kort sagt: ett immanent tänkande kring kön, sexualitet, identitet och makt. I ovanstående Butlercitat kommer en annan av grundpelarna i queerteorin fram, nämligen att identiteten är performativ d v s någonting vi *gör* snarare än *är*. Även här kan man se en tydlig koppling till den ontologiska modell som framträder i den postmoderna teorin. Varat är inte potentiellt d v s någonting som finns vilande och kan förverkligas, utan alltid reellt d v s alltid förverkligat genom de handlingar som utförs. I Butlers fall innebär detta att det inte finns en könsmodell från vilken man kan avvika eller anpassa sig till, utan könsidentitet är detsamma som handlingar rörande könsidentiteten.

Trots att queerteorin kan tyckas abstrakt och svår att applicera på ett empiriskt material har den under 90-talet inte bara varit ett spörsmål för filosofer, utan även empiriskt orienterade samhällsvetare har nyttjat queerteorin. Under tidigt 90-tal låg fokus främst på den könsöverskridaren, medan det under slutet av 90-talet och början detta decennium kom att riktas mot de flesta sociala relationer. Tre exempel på forskning med queerteorin som teoretisk grund är Karin Milles *Att vara man på mötet – skapandet av den gode medarbetaren*⁹⁸, Kristina Eriksson och Maria Erikssons *’Kön kar ingen betydelse men*

⁹⁵ Butler, Judith *Gender trouble* Routledge, London, 1990, s 147

⁹⁶ Nietzsche 2002, s 216

⁹⁷ Butler 1990, s 25

⁹⁸ Milles, Karin ”Att vara man på mötet – skapandet av den gode medarbetaren” *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2/99, Stockholm

könsblandning är bra: 'könsgörande' i två professionella sammanhang⁹⁹ och Fanny Ambjörnssons *I en klass för sig*¹⁰⁰ Milles undersöker i sin studie hur identitet skapas på en arbetsplats genom att analysera de anställdas samtal. Milles menar att "genom att använda språket på ett könsspecifikt sätt blir vi kvinnor och män"¹⁰¹. Milles hävdar även att "genom att [...] använda Butlers syn på kön som handling, process, maskerad och föreställning snarare än biologisk fakta, kan vi utan att hemfalla åt de gamla könsstereotyperna förklara hur det kommer sig att män och kvinnor använder olika språkstrategier"¹⁰². Även Eriksson och Eriksson studerar hur könsidentiteter skapas på arbetsplatsen, eller som de själva skriver: "I artikeln visas hur läkare och socionomer 'gör kön' när de talar om sin yrkesvardag"¹⁰³. De utför intervjuer med yrkesverksamma socionomer och läkare och genom att analysera informanternas berättelser söker de visa hur heterosexualisering och homosocialisering d v s heteronormativitet ligger till grund för de sociala relationerna och identitetsskapandet på arbetsplatserna. Fanny Ambjörnssons avhandling behandlar gymnasietjejeers identitetsskapande med hänsyn till genus, sexualitet och klass och. Hon undersöker hur tjejer på samhällsprogrammet respektive barn och fritidsprogrammet, vilka tänks representera olika klassbakgrunder, skapar sina sexuella identiteter. Ambjörnssons avhandling genomsyras av en, i queerteorins anda, antiessensialistisk syn på genus, vilken blir tydlig i texttrader såsom:

Det finns [...] inget biologiskt eller naturligt kön som bestämmer våra identiteter som kvinnor och män. Annorlunda uttryck är genus inte en *orsak* till, utan snarare en *effekt* av olika sorters handlingar [...] att vandra genom skolkorridoren med böckerna tätt tryckta mot bröstet, sätta sig i bänken invid en annan tjej och fnissande luta sitt huvud mot hennes, är således handlingar som i sig bidrar till att skapa genus.¹⁰⁴

Med Butlers begrepp "den heterosexuella matrisen" försöker Ambjörnsson förklara vad som styr dessa gymnasietjejeers handlingar vilka i sin tur ligger till grund för deras identitet.

Forskning med queerteori som teoretisk grund är ett brett och tvärvetenskapligt forskningsfält. Medan vissa uttryckligen kallar sig queerfeminister (t ex Tiina Rosenberg) väljer andra att endast ta intryck av queerteorin för att anpassa den till sin egen teoretiska ståndpunkt. Gemensamt kan dock sägas vara kopplingen till Butler och genom henne till

⁹⁹ Eriksson, Kristina och Eriksson, Maria "Kön har ingen betydelse men könsblandning är bra': 'könsgörande' i två professionella sammanhang" *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1/02, Stockholm

¹⁰⁰ Ambjörnsson, Fanny *I en klass för sig* Ordfront förlag, Stockholm, 2004

¹⁰¹ Milles, 1999, s 60

¹⁰² Ibid, s 63

¹⁰³ Eriksson och Eriksson, 2002, s 53

¹⁰⁴ Ambjörnsson, 2004, s 12f

immanenstänkandet. För att återanknyta till diskussionen i kapitel 5.2 kan man säga att även queerteorin har kritiserats för att lösa upp stabila kategorier, framförallt kön, men att den empiriska forskningen har visat att det är möjligt att bedriva vetenskap även utan dessa stabila kategorier. Trots att postmodernisterna har varit dåliga på att visa detta, indikerar queerforskningen att det kan vara fruktbart och att immanenstänkandet, trots sin höga abstraktionsnivå, kan appliceras på ett empiriskt material.

6. Sammanfattning

Kapitel två behandlar modernitetens och postmodernismens framväxt. Moderniteten springer ur en känsla av instabilitet, en föreställning om att förhållandena i världen är kontingenta. Detta leder folk till att bryta med traditionen och rikta sig mot framtiden. Modernitetens dynamik uppstår genom en kamp mellan ordnande, transcendent krafter och kreativa, immanenta krafter. Även postmodernismen härstammar från denna instabilitet. Två saker har varit avgörande för postmodernismens utveckling: informationssamhällets framväxt och postmodernisternas självreflexivitet. Även om den postmoderna teorin till viss del representerar någonting nytt, så har den rötterna i moderniteten och återanknyter till en specifik historisk tanketradition, immanenstänkandet. Kapitel tre behandlar tre postmoderna teoretiker: Jean-François Lyotard, Jean Baudrillard och Michel Foucault. Lyotard anser att de stora berättelser som tidigare legitimerade vetenskapen har rämnat i det postmoderna samhället och att vetenskapen nu försöker skapa slutna system legitimerade genom performativitet. Mot detta ställer Lyotard öppna system vilka fortskrider genom paralogier. Baudrillard hävdar att möjligheten att skilja kopian från originalet är förlorad, allt är simulacra d v s kopior utan original. Foucault skapar en teori för språket där utsagorna styrs av vad han kallar *diskurser*. Diskurserna är spridningssystem vilka ordnar och producerar utsagor. Utsagorna betraktas som materiella fenomen och den traditionella meningsteorin förkastas. Foucault utvecklar även ett maktbegrepp vilket sägs genomsyra alla relationer och vara något man utövar, inte innehar. Maktteorin utmynnar i en teori om krafter, där alla sociala relationer sägs vara en slags kraftmätningar. Det fjärde kapitlet behandlar några postmoderna teman vilka tjänar till att skapa en förståelse av de gemensamma drag som löper genom de tre teoretikerna. Dessa teman är representationens upplösning, singularitet och skillnad och simulacra. Kapitel fem knyter an till de postmoderna teoretikerna via de teman som presenteras i kapitel fyra. Där visas hur den gemensamma grund de tre postmoderna teoretikerna har genomsyras av ett immanenstänkande. Uppsatsen avslutas med en kritik av

immanenstänkandet och med queerteorin som exempel, ett försök att visa hur immanenstänkandet har använts inom samhällsvetenskapen och hur det är tillämbart på ett empiriskt material.

7. Litteraturförteckning

- Ambjörnsson, Fanny *I en klass för sig* Ordfront förlag, Stockholm, 2004
- Andersen, Heine och Kaspersen, Lars Bo *Klassisk och modern samhällsteori* Studentlitteratur, Lund, 1999
- Anderson, Perry *Postmodernitetens ursprung* Daidalos, Göteborg, 1999
- Baudrillard, Jean *Simulacra and simulation* University of Michigan press, Ann Arbor, 1994
- Bergson, Henri *Materia och Minne* Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1913
- Butler, Judith *Gender trouble* Routledge, London, 1990
- Danius, Sara ”Med silverpipa eller låtsaspenis” *Bang* nr 4/1995, Stockholm
- Deleuze, Gilles *Difference and repetition* Columbia university press, New York, 1994
- Deleuze, Gilles *Nietzsche och filosofin* Daidalos, Göteborg, 2003
- Deleuze, Gilles, Guattari, Félix *A thousand plateaus* University of Minnesota press, Minneapolis, 2002
- Eriksson, Kristina och Eriksson, Maria ”’Kön har ingen betydelse men könsblandning är bra’: ’könsgörande’ i två professionella sammanhang” *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1/2002, Stockholm
- Feyerabend, Paul *Mot metodtvånget*, Arkiv förlag, Lund, 2000
- Foucault, Michel *Sexualitetens historia band 1 : viljan att veta* Daidalos, Göteborg, 2002
- Foucault, Michel *Vetandets arkeologi* Arkiv förlag, Lund, 2002
- Foucault, Michel *Övervakning och straff* Arkiv förlag, Lund, 1998
- Garne, Cecilia *Transvestiter utan paljetter* *Bang* nr 4/1995, Stockholm
- Hardt, Michael och Negri, Antonio *Imperiet* Glänta produktion och Vertigo förlag, Göteborg/Stockholm, 2003
- Hardt, Michael och Negri, Antonio *Multitude* Penguin press, New York, 2004
- Hassan, Ihab ”Mot ett begrepp om postmodernismen” ur antologin *Postmoderna tider* red Löfgren, Mikael och Molander, Anders, *Postmoderna tider* Norstedts förlag, Stockholm, 1986
- Heidegger, Martin *Teknikens väsen* Rabén & Sjögren, Stockholm, 1974
- Heidegger, Carl-Göran *Preussiska anarkister* Symposium, Stehag, 1997
- Isenberg, Bo ”Modernitet som kontingenskultur” *Res publica* nr 32-33, Stehag, 1996
- James, William, *Pragmatism* Daidalos, Göteborg, 2003
- Lübecke, Paul *Filosoflexikonet* Forum, Stockholm, 2003
- Liotard, Jean-François *The postmodern condition* University of Minnesota press, Minneapolis, 1984

Marc-Wogau, Konrad, *Filosofisk uppslagsbok* Utbildningsförlaget Liber, Uppsala, 1970

Marx, Karl *Kapitalet: Första boken* Arkiv förlag, Lund, 1997

Marx, Karl, Engels, Friedrich *Det kommunistiska manifestet* Tidens förlag, Stockholm, 1970

Milles, Karin ”Att vara man på mötet – skapandet av den gode medarbetaren”
Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 2/1999, Stockholm

Mussolini, Benito “Trenchocracy” ur antologin *Fascism: a reader* red Roger Griffin, Oxford university press, Oxford, 1995

Nietzsche, Friedrich *Samlade skrifter band 7* Symposion, Stehag, 2002

Rosenberg, Tiina *Queerfeministisk agenda* Atlas, Stockholm, 2002

Schmitt, Carl *Political Theology* MIT Press, Cambridge (Massachusetts), 1985

Sokal, Alan “Transgressing the boundaries: Towards a transformative hermeneutics of quantum gravity”, *Social text* nr 46/47, 1996

Venturi, Robert, Brown, Denise Scott och Izenour, Stevens *Learning from Las Vegas* MIT Press, Cambridge (Massachusetts), 1977

Virilio, Paul *Speed and politics* Semiotext(e), New York, 1986